



ТӨРИЙН МЭДЭЭЛЭЛ

2023 оны 06 дугаар сарын 02
№21 (1269)

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН АЛБАН МЭДЭЭЛЭЛ

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ТАМГЫН ГАЗАР



ГАРЧИГ

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

262. Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах өөрчлөлтийн төслийг гурав дахь хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг, хугацааг тогтоох тухай Дугаар 38 1335

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ТОГТООЛ

263. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2005 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болгосон Засгийн газрын тогтоолын заалтыг агуулгаар нь дахин сэргээсэн эсэх маргааныг хяналтын журмаар хянан шийдвэрлэсэн тухай Дугаар 01 1337

МОНГОЛ УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХИЙН НИЙТ ШҮҮГЧИЙН ХУРАЛДААНЫ ТОГТООЛ

264. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим заалтыг тайлбарлах тухай Дугаар 18 1345
265. Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийг тайлбарлах тухай Дугаар 19 1367



493.	<p>Պատճենագրային գրքերի մասին</p>	90	9492
493.	<p>Պատճենագրային գրքերի մասին</p>	91	9493
493.	<p>Պատճենագրային գրքերի մասին</p>	91	9494

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2023 оны 05 дугаар
сарын 19-ний өдөр

Дугаар 38

Улаанбаатар
хот

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах өөрчлөлтийн төслийг гурав дахь хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг, хугацааг тогтоох тухай

Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.4 дэх хэсэг, 14 дүгээр зүйлийн 14.5 дахь хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 49.12 дахь хэсгийг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1.Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах өөрчлөлтийн төслийг гурав дахь хэлэлцүүлэгт бэлтгэх хугацааг 2023 оны 05 дугаар сарын 22-ны өдрөөс 05 дугаар сарын 30-ны өдрийг хүртэл хугацаагаар тогтоосугай.

2.Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах өөрчлөлтийн төслийн гурав дахь хэлэлцүүлгийн бэлтгэл хангахыг Монгол Улсын Их Хурлын 2023 оны 37 дугаар тогтоолоор байгуулагдсан ажлын хэсэг болон Монгол Улсын Их Хурлын Төрийн байгуулалтын байнгын хороо /Н.Энхболд/, Улсын Их Хурлын Тамгын газар /Л.Өлзийсайхан/-т тус тус даалгасугай.

3.Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах өөрчлөлтийн төслийг иргэдэд тайлбарлан таниулж, иргэдийн санал бодлыг сонсох ажлыг зохион байгуулахыг Улсын Их Хурлын нийт гишүүнд даалгасугай.

4.Энэ тогтоолыг 2023 оны 05 дугаар сарын 19-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдсүгэй.

**МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА**

Г.ЗАНДАНШАТАР



МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ТОГТООЛ

2023 оны 05 дугаар
сарын 08-ны өдөр

Дугаар 01

Улаанбаатар
хот

**Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн
2005 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болгосон
Засгийн газрын тогтоолын заалтыг агуулгаар нь
дахин сэргээсэн эсэх маргааныг хяналтын
журмаар хянан шийдвэрлэсэн тухай**

Үндсэн хуулийн цэцийн
хуралдааны танхим 15.00 цаг

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн их суудлын хуралдааныг Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Д.Одбаяр даргалж, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ш.Солонго, Б.Буяндэлгэр, Ц.Нанзаддорж, Г.Баясгалан, Ж.Эрдэнэбулган /илтгэгч/, Д.Гангабаатар нарын бүрэлдэхүүнтэй, хуралдааны нарийн бичгийн даргаар Б.Баяржаргалыг оролцуулан Үндсэн хуулийн цэцийн хуралдааны танхимд нээлттэй хийв.

Үндсэн хуулийн цэцийн их суудлын хуралдаанд өргөдөл гаргагч нарын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч бөгөөд мэдээлэл гаргагч, иргэн Д.Алтангэрэл, Монгол Улсын Засгийн газрын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын дэд сайд С.Зулпхар, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны Нийгмийн даатгалын бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга Б.Батжаргал нар оролцов.

Уг хуралдаанаар Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 5 дугаар сарын 02-ны өдрийн “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр бодох цалингийн итгэлцүүр, тэтгэврийн доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай” 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалтад “2011 оны 4 дүгээр сарын 05-ны өдрөөс өмнөх хугацааны тэтгэвэр тогтоолгох сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг 1.080.000 (нэг сая наян мянган) төгрөгөөр тооцох.” гэж заасан нь Үндсэн хуулийн цэцийн 2005 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон заалтыг агуулгаар нь дахин сэргээсэн эсэх, улмаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Далдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгийг үндэслэн хяналтын журмаар хянан хэлэлцэв.

Нэг. Монгол Улсын иргэн Д.Алтангэрэл, Д.Оюунгэрэл, Ж.Осоржамаа, Д.Алтандуулга, Н.Дэнсмаа нар Үндсэн хуулийн цэцэд хандаж дараах агуулга бүхий мэдээлэл, гомдол, өргөдөл гаргажээ. Үүнд:



“Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2005 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдрийн Их суудлын хуралдаанаар Монгол Улсын Засгийн газрын 2005 оны 02 дугаар сарын 02-ны өдрийн “Итгэлцүүрийг шинэчлэн тогтоох, тэтгэврийн хэмжээг нэмэгдүүлэх тухай” 22 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтад “1998 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдрөөс өмнөх хугацааны тэтгэвэр тогтоолгох сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг 120000 төгрөгөөр тогтоосугай.” гэж заасан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, ...-ийн өмнө эрх тэгш байна.”, 2 дахь хэсгийн “Хүнийг ... нас, ... эрхэлсэн ажил, албан тушаал ...-аар нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. ...” гэсэн заалтыг тус тус зөрчсөн гэж үзэж хүчингүй болгон 02 дугаар тогтоол гаргасан.

Гэтэл Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 5 дугаар сарын 02-ны өдрийн “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр бодох цалингийн итгэлцүүр, тэтгэврийн доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай” 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалтад “2011 оны 4 дүгээр сарын 05-ны өдрөөс өмнөх хугацааны тэтгэвэр тогтоолгох сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг 1.080.000 (нэг сая наян мянга) төгрөгөөр тооцох.” гэж зааж Монгол Улсын Засгийн газрын 2005 оны 22 дугаар тогтоолын 2 дахь заалт буюу Үндсэн хуулийн цэцээс хүчингүй болгосон заалтыг агуулгаар нь сэргээсэн байна. Энэ нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, ...-ийн өмнө эрх тэгш байна.”, 2 дахь хэсгийн “Хүнийг ... нас, ... эрхэлсэн ажил, албан тушаал ...-аар нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. ...”, Далдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Үндсэн хуульд хууль, зарлиг, төрийн байгууллагын бусад шийдвэр ... бүрнээ нийцсэн байвал зохино.” гэж заасныг тус тус зөрчсөн.

Ижил мэргэжилтэй, авдаг цалин, ажилласан жил ойролцоо байхад тэтгэврийг өөрөөр шийдвэрлэн тогтоосноос гадна, одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого өөр байхад ийнхүү 1.080.000 (нэг сая наян мянга) төгрөгөөр хязгаарлан тооцоноос сард авах тэтгэврийн хэмжээг багасган тооцож, тэтгэврээ шударгаар тогтоолгон авах эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрчиж байна.

Энэ асуудлаар эрхээ хамгаалахаар өргөдөл гаргагч иргэд холбогдох шүүхэд хандсан. Ийнхүү хандахад Монгол Улсын Засгийн газрын 1998 оны 92 дугаар тогтоол, 2012 оны 153 дугаар тогтоолын дээрх заалт болон Үндсэн хуулийн цэцийн 2014 оны 02 дугаар дүгнэлтийг үндэслэн бидний нэхэмжлэлийг хангаагүй учраас Цэцэд хандлаа.

Холбогдох асуудлыг судлан үзэхэд Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалтаар

Үндсэн хуулийн цэцийн өмнөх шийдвэрээр хүчингүй болгосон заалтыг агуулгаар нь сэргээсэн. Иймд уг заалтыг хүчингүй болгож өгнө үү.” гээд холбогдох тайлбар, үндэслэлийг гарган, нотлох баримт болгож шүүхийн шийдвэрүүдийг хавсарган ирүүлсэн байна.

Хоёр. Монгол Улсын Засгийн газраас Үндсэн хуулийн цэцэд ирүүлсэн тайлбар болон нэмэлтдээ:

“Улс орнууд өөрийн орны онцлогт нийцсэн тэтгэврийн даатгалын тогтолцоог бий болгон хэрэгжүүлж түүнийгээ хөгжүүлдэг. Монгол Улсын тэтгэврийн даатгалын өнөөгийн тогтолцоо нь нэг давхаргатай, цалинд суурилсан аргаар тэтгэврийг тогтоодог, эв санааны нэгдлийн зарчим буюу хуваарилалтын зарчмаар санхүүждэг. Үүний илрэл нь даатгуулагчийн төлсөн шимтгэлийн орлогоос бүрдсэн мөнгөн хөрөнгийн сангаас одоогийн тэтгэвэр авагчийн тэтгэврийг санхүүжүүлдэг бөгөөд өндөр цалин хөлснөөс шимтгэл төлж, өндөр тэтгэвэр тогтоолгон авах арилжааны даатгалын тогтолцоо биш юм.

Манай энэхүү тогтолцооны хувьд шимтгэл төлөх, тэтгэврийг тогтоох харилцаа нь хоорондоо нягт уялдаатай. Зөвхөн даатгуулагчийн шимтгэл тооцож төлсөн дүнгээс тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг тогтоодог эрх зүйн зохицуулалттай. Улмаар шимтгэл төлөх, тэтгэвэр, тэтгэмж тогтоох хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг Засгийн газраас тогтоож байгаа нь тэтгэврийн тогтолцоонд илэрдэг шударга бус байдал, гажуудал гарахаас, тэтгэврийн зөрүүнээс хамгаалах бодлогын арга хэмжээ юм. Дээд хязгаарлалт тогтоогоогүй тохиолдолд харьцангуй цөөн жил, бага орлогоос шимтгэл төлж, тэтгэвэр тогтоолгохын өмнөх сүүлийн жилүүдэд өндөр цалин хөлснөөс шимтгэл төлж, өндөр тэтгэвэр тогтоолгон насан туршдаа авах боломж нээгдэх бөгөөд улмаар тогтмол орлогоос нийгмийн даатгалын шимтгэлийг олон жил тасралтгүй төлж нийгмийн даатгалын санд хувь нэмрээ илүү оруулж байсан даатгуулагчаас илүү өндөр тэтгэвэр тогтоолгох тэгш бус байдал үүсэх юм. ...

Шимтгэл төлөх, тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хязгаарыг тогтоох арга хэмжээ нь бусад улс орнуудад ч нийтлэг байдаг. Тухайлбал, нийгмийн хамгааллын хамгийн ардчилсан, шударга тогтолцоотой орон гэгдэх Швед Улсын хувьд шимтгэл төлөх орлогын дээд хязгаарыг Засгийн газраас жил бүр тогтоодог бөгөөд суурь үнийг 7.5 дахин өсгөсөнтэй тэнцүү байхаар хуульчилсан бол Норвеги Улсын хувьд шимтгэл төлөх дээд орлогыг нийгмийн хамгааллын суурь үнийг 12 дахин өсгөсөнтэй тэнцүү байхаар тооцож, энэхүү суурь үнийг хөдөлмөрийн хөлсний өсөлттэй уялдуулан жил бүр шинэчилдэг байна. Мөн Их Британид шимтгэл төлөх орлогын дээд хязгаарыг 7 хоногор тогтоосон орлогын дээд хязгаарыг 52 дахин

өсгөсөнтэй тэнцүү байхаар хуульчилсан бол, Австри Улсын хувьд эрхэлсэн сайдын тогтоосон дүнг баталсан итгэлцүүрээр өсгөхөөр, Оросын Холбооны Улсын хувьд тухайн жилийн хөдөлмөрийн хөлсний дундаж өсөлттэй уялдуулан индексжүүлж тогтоохоор тус тус хуульчилсан байна. ...

Улсын Их Хурлаас 2015 оны 01 дүгээр сарын 30-ны өдөр Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсэгт оруулсан өөрчлөлтөөр “Ажил олгогч, даатгуулагчийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх болон тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлийн саналыг харгалзан нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн улсын дундаж цалин болон Үндэсний статистикийн хорооноос мэдээлсэн дундаж цалинд тус тус үндэслэн Засгийн газар жил бүр тогтооно.” гэж хуульчилсан. Дээрх хууль зүйн үндэслэл, төрөөс баримтлах бодлогын хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газар нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх болон тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг тогтоох тухай захиргааны хэм хэмжээний актыг батлан хэрэгжүүлсэн.

Нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх, тэтгэвэр, тэтгэмж тогтоолгох хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг Засгийн газрын 2012 оны 153 дугаар тогтоолын дагуу 2011 оны 4 дүгээр сарын 05-ны өдрөөс өмнөх хугацаанд 1.080.000, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг шинэчлэн тогтоосон шийдвэрүүдийн дагуу 2011 оны 4 дүгээр сарын 05-ны өдрөөс 2013 оны 9 дүгээр сарын 01-ний өдөр хүртэл 1.404.000, 2013 оны 9 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 2017 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдөр хүртэл 1.920.000 төгрөг гэх зэргээр нэмэгдүүлэн тус тус мөрдөн иржээ. Одоогийн байдлаар Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 9 дүгээр сарын 13-ны өдрийн 251 дүгээр тогтоолоор баталсан “Нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх, тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах сарын хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг тогтоох тухай” тогтоолыг мөрдөж байгаа бөгөөд энэхүү тогтоолоор нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг Засгийн газар, Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшлийн гурван талт Үндэсний хорооноос баталсан сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 10 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцүү байхаар зохицуулсан. ...

Нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг хязгаарлаж байгаатай холбогдуулан нэр бүхий иргэд Үндсэн хуулийн цэцэд гомдол гаргасан Засгийн газрын 2012 оны 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалт нь 2011 оны 4 дүгээр сарын 05-ны өдрөөс өмнөх хугацааны тэтгэвэр тогтоолгох сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг 1.080.000 төгрөгөөр тооцохоор зохицуулсан шийдвэр бөгөөд хэрэв энэ шийдвэр гараагүй бол 2011 оны 4 дүгээр сарын 05-ны өдрөөс өмнөх хугацааны хөдөлмөрийн хөлсийг сонгон тэтгэвэр тогтоолгох даатгуулагчдын

тэтгэврийн хэмжээ буурах, тэтгэврийн зөрүү үлэмж хэмжээгээр ихсэх учир дутагдалтай юм.

Учир нь Засгийн газрын 1998 оны 92 дугаар тогтоолын 1 дэх заалтад “Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 1, 2 дахь хэсэгт заасан хувь хэмжээгээр даатгуулагчийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг тухайн үеийн сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 10 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцүү байхаар ...” тогтоосон бөгөөд даатгуулагчид 1995 оноос хойш мөрдөж ирсэн тухайн үеийн хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг үндэслэн тэтгэвэр тогтоох сарын хөдөлмөрийн хөлсийг хязгаарлахаар байсан. Тухайлбал, 2005-2006 онд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 42.5 мянган төгрөг, шимтгэл төлөх болон тэтгэвэр тогтоох хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээ 425.0 мянган төгрөг, 2006-2007 онд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 53.0 мянган төгрөг, шимтгэл төлөх болон тэтгэвэр тогтоох хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээ 530.0 мянган төгрөг, 2007-2008 онд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 90.0 мянган төгрөг, шимтгэл төлөх болон тэтгэвэр тогтоох хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээ 900.0 мянган төгрөг тус тус байсан. Түүнчлэн 2012 оны 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалт нь тэтгэвэр тогтооход баримтлах цалингийн итгэлцүүрээр өсгөн тооцсон цалин хөлсийг хязгаарладаг бөгөөд тухайлбал, даатгуулагч 2010 онд 950.0 мянган төгрөгийн цалин хөлснөөс нийгмийн даатгалын шимтгэлээ төлсөн байхад даатгуулагчийн тэтгэвэр тогтоох цалин хөлсийг 1.1 дахин өсгөсөн буюу 1.045.000 төгрөгөөс тооцож байна. ...

Тэтгэвэр тогтооход баримтлах хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг батлах эрх зүйн үндэслэл нь Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсэгт заасныг удирдлага болгон баталдаг. ... Уг заалтад зааснаар Засгийн газар ажил олгогч, даатгуулагчийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх болон тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг тогтоодог.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц 2019 онд Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсэгт холбогдох маргааныг шийдвэрлээд 04 дүгээр магадлал гаргаж маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгсэхгүй болгосон. Уг магадлалын Үндэслэл хэсгийн 2-т “Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсгийн зохицуулалтаар ажил олгогч, даатгуулагчийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх болон тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг тогтоох асуудал нь бодлогын чанартай асуудал байна. Өөрөөр хэлбэл уг хэмжээг ямар зарчмаар тогтоох нь хууль тогтоогчийн бүрэн эрхийн асуудал юм.” гэж дурдсан.



Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэг, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулийн 30 дугаар зүйл, Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудыг хэрэглэх журмын тухай хуулийн 3² дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу Засгийн газар хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогыг дүйцүүлэн тооцох итгэлцүүрийг хэрэглээний үнийн өөрчлөлт, цалин хөлсний өсөлттэй уялдуулан тогтоохоор заасан. Засгийн газар тэтгэвэр нэмэгдүүлэх арга хэмжээний хүрээнд нийт 6 удаа итгэлцүүр шинэчлэн тогтоосон ба хэрэглээний үнийн өөрчлөлт, цалин хөлсний өсөлттэй уялдуулсан.

Засгийн газрын 2012 оны 153 дугаар тогтоолоор итгэлцүүр шинэчлэн батлахдаа хэрэглээний үнийн өөрчлөлт, цалин хөлсний өсөлттэй уялдуулж 2011 оны 4 дүгээр сарын 05-ны өдрөөс өмнөх хугацааны тэтгэвэр тогтоолгох сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг 1.080.000 (нэг сая наян мянган) төгрөгөөр тогтоосон. Энэ нь сангийн орлого, зарлагын нөхцөл байдалтай уялдаатай бодолт байсан. Сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг Засгийн газар болон Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшлийн гурван талт Үндэсний хорооны шийдвэрээр 1996 оноос эхлэн 18 удаа шинэчлэн тогтоосон ба одоогийн байдлаар тэтгэврийн хязгаарлалтыг 12 дахь шийдвэр буюу 2008-2011 онд мөрдөж байсан хэмжээгээр эхлүүлж байна. Үүнийг өмнөх оноор авсан бол иргэдийн тэтгэвэр буурах байсан.

Хязгаарлалтыг шууд байхгүй болгох эсэх асуудал тэтгэврийн сангийн зарлагад огцом нөлөөлж 485 мянган тэтгэвэр авагчийн тэтгэврийг цаашид олгож чадахгүй нөхцөлд хүрнэ. Хэрвээ 153 дугаар тогтоолоор баталсан хязгаарыг хүчингүй болговол сангийн шууд зардал 43 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдэхээр байна. Гэтэл энэ зардал зөвхөн 9 мянган хүнд хамаарч байгаа нь тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлэхээр байна.

Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудыг хэрэглэх журмын тухай хуулийн 3² дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу Засгийн газар хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогыг дүйцүүлэн тооцох итгэлцүүрийг шинэчлэн тогтоохдоо хэрэглээний үнийн өөрчлөлт, цалин хөлсний өсөлттэй уялдуулан, сангийн орлого, зарлагын байдлаа харгалзан энэхүү хязгаарлалтыг шинэчлэн өөрчилнө. Засгийн газраас аливаа хязгаарлалтгүй байхаар итгэлцүүрийг шинэчлэн тогтоох тохиолдолд Тэтгэврийн сангаас 253-634 тэрбум төгрөгийн зардал гарах тооцоотой байна. ...

Иймд Засгийн газрын 2012 оны 5 дугаар сарын 02-ны өдрийн 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалт Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчөөгүй гэж үзэж байна.” гэжээ.

ҮНДЭСЛЭЛ:

1.Монгол Улсын нийгмийн даатгалын өнөөгийн тогтолцоотой уялдуулан Улсын Их Хурлаас 2008, 2009, 2011, 2012 онд Нийгмийн даатгалын тухай хууль, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль болон Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудыг хэрэглэх журмын тухай хуулийн холбогдох зохицуулалтад тус тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан байх бөгөөд Монгол Улсын Засгийн газраас дээрх нэмэлт, өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэх зорилгоор холбогдох шийдвэрүүдийг тухай бүр гаргаж ирсэн байна.

Үүнээс үзэхэд Үндсэн хуулийн цэцийн өмнөх тогтоолоор хүчингүй болсон Монгол Улсын Засгийн газрын 2005 оны 22 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтыг батлах үеийн эрх зүйн орчин нь 2012 онд 153 дугаар тогтоол батлах үеийн эрх зүйн орчноос өөр байсан гэж үзэхээр байна.

Энэхүү эрх зүйн орчны хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газар Үндсэн хуулийн Гучин наймдугаар зүйлд заасан Үндсэн хууль бусад хуулийн биелэлтийг улс даяар зохион байгуулах бүрэн эрхийнхээ дагуу 2011 оны 4 дүгээр сарын 04-ний өдрийг хүртэл үйлчилж байсан хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг үндэслэн 2012 оны 5 дугаар сарын 02-ны өдөр “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр бодох цалингийн итгэлцүүр, тэтгэврийн доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай” 153 дугаар тогтоолыг баталж, тогтоолын 2 дахь заалтад “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр бодох цалингийн итгэлцүүрийг шинэчлэн баталсантай холбогдуулан дараахь арга хэмжээ авахыг Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн сайд ..., Сангийн сайд ... нарт даалгасугай.” гээд в/ дэд заалтад “2011 оны 4 дүгээр сарын 5-ны өдрөөс өмнөх хугацааны тэтгэвэр тогтоолгох сарын хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээг 1.080.000 (нэг сая наян мянган) төгрөгөөр тооцох.” гэж заасан байна.

Иймд Монгол Улсын нийгмийн даатгалын өнөөгийн тогтолцоо, зарчим, тогтоол батлагдах үеийн хуулийн зохицуулалт, Үндсэн хуулийн цэцийн 2005 оны 04 дүгээр дүгнэлт, 02 дугаар тогтоолоор шийдвэрлэсэн маргааны архивын баримт, энэхүү маргааныг Их суудлын хуралдаанд бэлтгэх явцад цугларсан баримт, маргагч талуудын тайлбараас үзэхэд Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалт нь Үндсэн хуулийн цэцийн 2005 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болгосон заалтыг агуулгаар нь дахин сэргээсэн гэх үндэслэл тогтоогдохгүй байна.

2.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц 2014 онд Монгол Улсын Засгийн газрын 1998 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн 92 дугаар тогтоол, 2012 оны 5 дугаар сарын 02-ны өдрийн 153 дугаар тогтоолын 2 дахь

заалтын в/ дэд заалтад холбогдох маргааныг Дунд суудлын хуралдаанаар хянан шийдвэрлээд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчөөгүй гэж үзэж 02 дугаар дүгнэлт гаргасан. Уг хуралдаанаар хэлэлцсэн маргааны гол үндэслэл, шаардлага нь иргэн Д.Алтангэрэлийн мэдээлэл, иргэн Д.Алтандуулга, Ж.Осоржамаа, Н.Дэнсмаа, Д.Оюунгэрэл нарын өргөдлийн дагуу үүсгэсэн маргаанаас агуулга, үндэслэлийн хувьд өөр байгааг тэмдэглэж байна. Тодруулбал, дээрх дүгнэлтээр шийдвэрлэсэн маргааны үндсэн шаардлага нь нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөгч иргэний цалингийн хэмжээ өндөр тохиолдолд цалингийн хэмжээтэй дүйцэхүйц тэтгэвэр бүрэн гүйцэд авах боломжийг холбогдох шийдвэрүүд хязгаарласан эсэх асуудлыг хэлэлцсэн байна.

3.Үндсэн хууль дээдлэх ёс, эрх зүйн хэм хэмжээний ерөнхий онолын дагуу Үндсэн хуулийн холбогдох зүйл, заалтын тайлбар болохын хувьд сүүлд гарсан Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр давуу хүчин чадалтай байх зарчим үйлчилдэг болно.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйл, Жаран зургадугаар зүйлийн 1, 4 дэх хэсэг, Жаран долдугаар зүйл, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгийн заалтыг тус тус удирдлага болгон

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН НЭРИЙН ӨМНӨЭС ТОГТООХ нь:

1.Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 5 дугаар сарын 02-ны өдрийн “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр бодох цалингийн итгэлцүүр, тэтгэврийн доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай” 153 дугаар тогтоолын 2 дахь заалтын в/ дэд заалтаар Үндсэн хуулийн цэцийн 2005 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон заалтыг шууд буюу агуулгаар нь дахин сэргээгээгүй гэж үзсүгэй.

2.Энэхүү тогтоол эцсийн шийдвэр тул гармагцаа хүчин төгөлдөр болохыг дурдсугай.

**ДАРГАЛАГЧ
ГИШҮҮД**

**Д.ОДБАЯР
Ш.СОЛОНГО
Б.БУЯНДЭЛГЭР
Ц.НАНЗАДДОРЖ
Г.БАЯСГАЛАН
Ж.ЭРДЭНЭБУЛГАН
Д.ГАНГАБААТАР**



МОНГОЛ УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХИЙН НИЙТ ШҮҮГЧИЙН ХУРАЛДААНЫ ТОГТООЛ

2023 оны 04 дүгээр
сарын 14-ний өдөр

Дугаар 18

Улаанбаатар
хот

Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим заалтыг тайлбарлах тухай

Нэг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 1-д “Монгол Улсын дээд шүүх бол шүүхийн дээд байгууллага мөн бөгөөд дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 4/ Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах”, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.8-д “Улсын дээд шүүх шүүн таслах ажиллагаанаас бусад асуудлаар дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 25.8.4.шүүхийн шийдвэр, практикт үндэслэн Монгол Улсын Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг танхимын саналыг үндэслэн гаргах бөгөөд тайлбарыг тогтмол нийтлэх” гэж тус тус заасны дагуу Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.6, 61 дүгээр зүйлийн 61.1, 62 дугаар зүйлийн 62.1, 111 дүгээр зүйлийн 111.1, 111.3, 114 дүгээр зүйлийн 114.1, 119 дүгээр зүйлийн 119.5, 122 дугаар зүйлийн 122.1, 122.5, 122.6.3 дахь хэсгийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах нь зүйтэй гэж үзэв.

Хоёр. Тайлбар гаргах хэрэгцээ, шаардлага

Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн /цаашид хуулийн гэх/ 32 дугаар зүйлийн 32.6, 61 дүгээр зүйлийн 61.1, 62 дугаар зүйлийн 62.1, 111 дүгээр зүйлийн 111.1, 111.3, 114 дүгээр зүйлийн 114.1, 119 дүгээр зүйлийн 119.5, 122 дугаар зүйлийн 122.1, 122.5, 122.6.3 дахь хэсгийг нэг мөр, зөв хэрэглэх талаар Улсын дээд шүүхээс албан ёсны тайлбар гаргах шаардлага дараах шүүхийн шийдвэр, практикаар тогтоогдов.

2.1. Хуулийг захиргааны хэргийн анхан болон давж заалдах шатны шүүхүүд нэг мөр тайлбарлан хэрэглэж байгаа байдлыг судлах зорилгоор Захиргааны хэргийн танхимын тэргүүний 2022 оны 09 дүгээр сарын 19-ний өдрийн 1/2313 дугаар албан бичгээр захиргааны хэргийн анхан болон давж заалдах шатны шүүхийн Ерөнхий шүүгч нарт хандан уг хуулийн зохицуулалтыг зөрүүтэй хэрэглэж буй шүүхийн шийдвэр, практикийн талаар тодорхой тохиолдол, шалтгааны хамт тодорхойлж, саналаа ирүүлэхийг мэдэгдсэний дагуу захиргааны хэргийн анхан шатны 22 шүүхээс 83 санал, давж заалдах шатны шүүхээс 15 саналыг тус тус ирүүлсэн байна. Захиргааны хэргийн танхимын 2022 оны 10 дугаар сарын



11, 18-ны өдрийн нийт шүүгчийн хуралдаанаар шүүхүүдээс ирүүлсэн саналыг тус тус хэлэлцээд, шүүхийн шийдвэр, практикийг судлах шаардлагатай гэж үзэж, судалгаа хийлгэхээр Шүүхийн сургалт, судалгаа, мэдээллийн хүрээлэнд захиалга өгсний дагуу тус хүрээлэнгээс шүүхийн шийдвэр, практикт судалгаа хийж, тайланг 2022 оны 11 дүгээр сарын 28-ны өдөр Захиргааны хэргийн танхимд ирүүлжээ.¹

Мөн Захиргааны хэргийн танхимаас хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмын хуулийг шүүхүүд өөр өөрөөр тайлбарлан хэрэглэж буй үндэслэл, тайлбарыг сонсож ярилцах уулзалтуудыг Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх, нийслэл, Булган, Дархан-Уул, Орхон, Сэлэнгэ аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхүүдтэй биечилсэн байдлаар зохион байгуулав. Хэлэлцүүлгийн үр дүн, шүүхүүдээс ирүүлсэн санал, судалгааны тайлангаас үзэхэд Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дараах заалтуудыг нэг мөр хэрэглэх зорилгоор албан ёсны тайлбар гаргах шаардлагатай байгаа нь тогтоогдов.

2.2. Хуулийн 32.6-д заасан “хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй баримтыг хэргийн нотлох баримтаас хасах бөгөөд уг баримтыг шаардан гаргуулж болохгүй” гэх заалтын хүрээнд “нотлох баримт гаргуулах”, “нотлох баримт хасуулах” хүсэлтийг анхан шатны шүүх хангасан, эсхүл хангахаас татгалзсанаас үл хамаарч хуулийн 122.1-д заасанд хамааруулж шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх ихэвчлэн хянадаг боловч хянахгүй байх тохиолдол ч гарч, зөрүүтэй хэрэглэжээ.

Судалгааны тайлангаас үзэхэд Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 2022 оны 10 дугаар сарын 21-ний өдрийн хооронд хуулийн 32.6 дахь хэсэгт хамааруулж нотлох баримт гаргуулах, хасуулахтай холбоотой хүсэлтийг хангасан болон хангахаас татгалзсан 403, үүний дотор хүсэлтийг хангасан 33, хангахаас татгалзсан 370 шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг хянасан, 1 захирамжийг хуулийн 122.1-д заасан үндэслэлд хамаарахгүй гэж үзсэн байна.

Тухайлбал, Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2021 оны 4 дүгээр сарын 28-ны өдрийн 0257 дугаар тогтоолд “... анхан шатны шүүх ... Газрын албанаас нотлох баримт гаргуулахаар шийдвэрлэсэн нь 122.1-д заасан хүрээнд хамаарахгүй, өөрөөр хэлбэл давж заалдах шатны шүүх гомдлыг хүлээн авч, тухайн тогтоолын холбогдох хэсгийг хянан шийдвэрлэх үндэслэлгүй төдийгүй нотлох баримтыг гаргуулахаар шийдвэрлэж, түүнийгээ үнэлэх эсэх нь шүүхийн өөрийн эрх хэмжээний асуудал тул гуравдагч этгээдийн өмгөөлөгчийн гаргасан “шүүхээс хэрэгт

¹ Судалгааны тайланг хуралдаанд танилцуулсан.

ач холбогдолгүй буюу маргаагүй компанийн барилгын доорх газрын хувийн хэргийг гаргуулахаар шийдвэрлэсэн нь үндэслэлгүй” гэх гомдлоор анхан шатны шүүхийн тогтоолд өөрчлөлт оруулах үндэслэлгүй” гэж дүгнэжээ.

Анхан шатны шүүхүүдээс бичгээр ирүүлсэн санал, уулзалт хэлэлцүүлгийн явцад хуулийн дээрх заалтыг шүүхүүд хэрэглэхдээ зөвхөн “нотлох баримтаас хасах” хүсэлтийг шийдвэрлэхэд эсхүл “нотлох баримтыг гаргуулах болон талуудын гаргаж өгсөн баримтыг хүлээн авах эсэх”-ийг шийдвэрлэхэд хэрэглэх эсэхийг өөр өөрөөр тайлбарлаж хэрэглэсэн, үүнээс улбаалан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоол ямар тохиолдолд хуулийн 122.1-д зааснаар хянагдах нь тодорхой бус, хуулийн нотлох баримт гаргуулахтай холбоотой 32.2, 32.3 дахь хэсгээс 32.6 дахь хэсгийг хэрхэн ялгаж хэрэглэх нь ойлгомжгүй байгааг тодорхой болгох хүсэлтийг гаргав.

Тухайлбал: Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2020 оны 12 дугаар сарын 02-ны өдрийн 894 дүгээр тогтоолд “...анхан шатны шүүх нотлох баримт гаргуулах хүсэлтийг хэрэгсэхгүй болгохдоо Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.6 дахь хэсгийн “Захиргааны хэргийн шүүх хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй баримтыг хэргийн нотлох баримтаас хасах бөгөөд уг баримтыг шаардан гаргуулж болохгүй” гэсэн заалтыг баримтлах атал 32.1 дэх хэсгийн “Хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нотлох баримтыг цуглуулах үүргийг захиргааны хэргийн шүүх гүйцэтгэнэ” гэх шийдвэрлэсэн асуудалтай хамааралгүй заалтыг баримталсныг давж заалдах шатны шүүх зөвтгөх нь зүйтэй” гэж үзээд шүүгчийн захирамжид хууль хэрэглээний өөрчлөлт оруулжээ.

2.3. Хуулийн 61 дүгээр зүйлийн 61.1-д “Энэ хуулийн 62 дугаар зүйл, эсхүл хуульд тусгайлан зааснаас бусад тохиолдолд шүүгч хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгчийн хүсэлтээр захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлнэ” гэж зааснаар захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлсэн захирамж болон түдгэлзүүлэхгүй үлдээсэн захирамжийг агуулгын хувьд ялгаатай эсэх талаар, уг заалтын “бусад тохиолдолд”, “захиргааны акт” гэх агуулгыг тайлбарлаж нэг мөр ойлголт тогтоох нь зүйтэй байна.

Хуулийн 122.1-д “... 61.1-д зааснаар актын биелэлтийг түдгэлзүүлсэн бол” гомдол гаргах эрхтэй байхаар зохицуулсан бол 62.1-д зааснаар актын биелэлтийг түдгэлзүүлээгүй бол гомдол гаргах эсэх талаар шүүхүүд өөр өөрөөр шийдсэн, хуулийн аль заалтыг хэрэглэсэнээс хамаарч, гомдол гаргах эрхтэй эсэхийг ялгаатай шийдсэнээр шүүхүүдийн хооронд хууль хэрэглээний зөрүүтэй байдал үүссэн, хэргийн оролцогчдын хувьд ч ойлгомжгүй, эргэлзээтэй байдал үүсгэжээ.

Судалгааны тайлангаас үзэхэд Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 2022 оны 10 дугаар сарын 21-ний өдөр хүртэл захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэхтэй холбоотойгоор 227 захирамж, тогтоол хянаснаас актын биелэлтийг түдгэлзүүлээгүй 121 шүүгчийн захирамж, тогтоолыг хянасан байна.

Захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэхдээ хуулийн аль заалтыг хэрэглэснээс хамаарч, гомдол гаргах эрхтэй эсэхийг ялгаатай шийдвэрлэснээр шүүхүүдийн хооронд хууль хэрэглээний зөрүүтэй байдал үүссэн, хэргийн оролцогчдын тухайд ч ойлгомжгүй, эргэлзээ төрүүлэх нөхцөл байдал үүсжээ.

Түүнчлэн захиргааны актын тухайд түдгэлзүүлэх асуудал хэлэлцэгдэхээс гадна захиргааны байгууллагын эс үйлдэхүй, захиргааны гэрээ, захиргааны төлөвлөлт, захиргааны хэм хэмжээний актыг түдгэлзүүлэх эсэх нь нэг мөр болоогүй, шүүхүүд өөр өөрөөр тайлбарлан хэрэглэж байгаа тул хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал тогтоох шаардлагатай.

Мөн захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлж болохгүй үндэслэлд заасан “илт хохирол”, “ноцтой хохирол” гэдгийг хууль зүйн агуулга, хэл зүйн талаас нь тус тус тайлбарлаж, нэгдсэн ойлголт тогтоох хэрэгтэй байна.

2.4. Хуулийн 111 дүгээр зүйлийн 111.1 дэх хэсэгт заасан “шүүхийн тогтоол, шүүгчийн захирамжийг илт үндэслэлгүй” гэж дүгнэх талаар шүүхийн практикт хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал тогтоох шаардлагатай, үүнд шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүний “үйл баримтыг илт үндэслэлгүй тогтоох”, “хуулийн илэрхий заалтыг илт буруу тайлбарлаж хэрэглэх”, эсхүл “материаллаг хуулийн заалтыг илэрхий буруу тайлбарлаж хэрэглэх”, “процессын хуулийн тодорхой заалтыг илэрхий буруу хэрэгжүүлсэн” аль үндэслэлд хамаарах эсэхийг хуулийг тайлбарлах замаар нэг мөр болгох шаардлагатай нь шүүхийн практик судалгаагаар тогтоогдсон.

2.5. Мөн хуулийн 114.1, 119.5 дахь хэсэгт заасан “гардан авсан” хугацааг, хуулийн 108.4 дэх хэсэгт зааснаар шүүх хуралдаанд оролцсон хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч болон өмгөөлөгч өөрөө “гардан авсан өдөр”-өөс, түүнчлэн хуулийн 108.6 дахь хэсэгт заасан шүүх хуралдаанд оролцоогүй хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч болон өмгөөлөгчид 108.4 дэх хэсэгт заасан 14 хоногийн дотор гардуулах боломжгүй бол уг хугацаа өнгөрснөөс хойш долоо хоногийн дотор хэргийн оролцогчийн оршин суугаа болон ажлын газрын аль нэг хаягаар баталгаат шуудангаар, эсхүл шүүхийн ажилтнаар “хүргүүлсэн өдөр”-өөс хойш тус тус тоолж эхлэх боловч “гардан авсан” гэдэгт хэргийн оролцогч өөрөө, эсхүл түүний төлөөлөгч, өмгөөлөгчийн хэн нь “гардаж авсан” эсэхийг бодитой тогтоогоогүйгээс давж заалдах гомдол гаргах хугацааг хэзээнээс эхэлж тоолох нь тодорхойгүй байдалд хүргээд байна.

Хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.4-т заасны дагуу хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч шүүхийн шийдвэрийг уг хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.3-т заасан 14 хоногийн хугацаа өнгөрснөөс хойш 14 хоногийн дотор шүүхэд хүрэлцэн ирж гардан авах үүрэгтэй. Ингэснээр хэргийн оролцогч шүүхийн шийдвэрийг эс зөвшөөрч давж заалдах журмаар гомдол гаргах эрх нь үүсдэг. Харин давж заалдах гомдол гаргах хугацааг шүүхийн шийдвэрийг гардан авсан өдрөөс хойш 14 хоногоор хязгаарладаг. Хэрэв хэргийн оролцогч шүүхийн шийдвэрийг шүүхэд хүрэлцэн ирж өөрийн биеэр гардан авах 14 хоногийн хугацааг хэтрүүлсэн тохиолдолд 15 дахь хоногоос эхлэн хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.5-д заасны дагуу шүүхийн шийдвэрийг өөрийн биеэр гардан аваагүй байсан ч давж заалдах гомдол гаргах 14 хоногийн хугацаа тоологдоно.

Шүүхүүд хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.4-т заасан хугацаандаа шүүхийн шийдвэрээ гардан аваагүй, улмаар 114 дүгээр зүйлийн 114.1-д заасан давж заалдах гомдол гаргах хугацааг хэтрүүлсэн хэргийн оролцогчдын гомдлын хугацааг өөр өөрөөр тоолж хүлээн авах тохиолдлууд гарч байна. Иймд тус зохицуулалтын хүрээнд нэг мөр тайлбарлах шаардлагатай талаарх судалгааг ирүүлжээ. Тухайлбал:

-шүүхийн шийдвэрийг хариуцагч, түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нар шүүхэд хүрэлцэн ирж гардан аваагүй тул байгууллагын хаягаар хүргүүлсэн, хариуцагчийн нэрийг тодорхой зааж хүргүүлээгүйн улмаас шүүхийн шийдвэртэй танилцаагүй гэж үзэн хугацааг сэргээсэн (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2019 оны 02 дугаар сарын 14-ний өдрийн 109 дүгээр тогтоол);

-хариуцагчийн өмгөөлөгчид баталгаат шуудангаар хүргүүлсэн он, сар, дугаар нь зөрүүтэй тул хугацааг шууд тооцох боломжгүй, дахин шалгах ажиллагаа явуулах шаардлагатай гэж үзэн хугацааг сэргээлгэх асуудлыг дахин шалгуулахаар буцаасан (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2019 оны 06 дугаар сарын 20-ны өдрийн 411 дүгээр тогтоол);

-хариуцагчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн магадлалыг гардан авсан өдөр нь Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.4-т заасан шүүхийн шийдвэрийг гардан авах 14 хоногийн хугацаанд багтаж байгаа гэх үндэслэлээр хугацааг сэргээсэн (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2019 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдрийн 03 дугаар тогтоол);

-гомдол гаргагч нь хуулийн этгээд байгаа тохиолдолд хэдэн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч томилсон болохыг хэргийн материалаас татан авч, тэдгээр итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нарт тус бүрд нь давж заалдах гомдол гаргах хугацааг хэтрүүлэх хүндэтгэн үзэх шалтгаан байсан эсэхийг холбогдох баримтад нь үндэслэн дахин дүгнэх гэсэн үндэслэлээр хугацааг

сэргээлгэх асуудлыг дахин шалгуулахаар буцаасан (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2020 оны 02 дугаар сарын 12-ны өдрийн 118 дугаар тогтоол);

-анхан шатны шүүхээс шийдвэрийг мөн хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.6-д зааснаар гардан авах хугацаа өнгөрснөөс хойш долоо хоногийн дотор хариуцагч байгууллагын ажлын газрын хаяг руу шууданд хүргүүлэх ажиллагаа хийх ёстой байсан ч энэхүү гардуулах ажиллагааг хийгээгүй бөгөөд 114.1-д зааснаар хариуцагчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч шийдвэрийг гардан авснаас хойш тооцон давж заалдах гомдол гаргасныг хугацаа хэтрүүлсэн гэж үзэх боломжгүй гэж хугацааг сэргээсэн (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2020 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдрийн 11 дүгээр тогтоол);

-нэхэмжлэгч анхнаасаа хуульд заасан 14 хоногийн дотор гардан авсан, давж заалдах гомдол гаргах хугацааг хэтрүүлээгүй, өөрөөр хэлбэл давж заалдах шатны шүүхээс хугацаа хэтрүүлсэн гэж дүгнэх болсон нөхцөл байдал нь нэхэмжлэгчээс үл хамаарах шалтгаантай гэж үзэн хугацаа сэргээсэн захирамжийг хэвээр үлдээсэн (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2022 оны 02 дугаар сарын 24-ний өдрийн 160 дугаар тогтоол);

-“Н” ХХК-ийн нэхэмжлэлтэй хэргийн анхан шатны шүүхийн 2021 оны 12 дугаар сарын 01-ний өдрийн 811 дүгээр шийдвэрийг нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нар шүүхэд хүрэлцэн ирж гардан аваагүй тул шүүх 4 шийдвэрийг 2021 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдрийн 1/47 дугаар албан бичгээр хүргүүлснийг “Н” ХХК-ийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч 2022 оны 01 дүгээр сарын 03-ны өдөр гардан авсан буюу шуудангаас тус компанийн ажилтан У-д хүлээлгэж өгсөн болох нь “Монгол шуудан” ХК-ийн 2022 оны 01 дүгээр сарын 03-ны өдрийн 14 цагт хүлээлгэж өгсөн тухай тэмдэглэл бүхий шуудан хүргэгчийн дэвтрийн хуулбар, “Монгол шуудан” ХК-ийн 2022 оны 03 дугаар сарын 18-ны өдрийн 09/199 дүгээр тодорхойлолтоор тус тус тогтоогдсон байх тул тус хугацаанаас тооцож анхан шатны шүүх давж заалдах гомдол гаргах хугацааг хэтрүүлээгүй гэж үзсэн нь үндэслэлтэй (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2022 оны 04 дүгээр сарын 19-ний өдрийн 316 дугаар тогтоол);

-нэхэмжлэгчийн өмгөөлөгч нь нэхэмжлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалан оролцож буй этгээдийн хувьд түүнтэй нэг ашиг сонирхол бүхий этгээд гэж үзэх бөгөөд нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч, түүний өмгөөлөгчийн хэн нь шүүхийн шийдвэрийг түрүүлж гардан авсан огноогоор давж заалдах журмаар гомдол гаргах хугацааг тоолох учиртай, хэргийн оролцогч нь Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.4-д зааснаар

шүүхийн шийдвэрийг хуульд заасан хугацааны дотор гардан авах үүрэгтэй, иймээс өмгөөлөгчийн "...өмгөөлөгч надад шүүхийн шийдвэрийг гардуулах, мэдэгдээгүй нь учир дутагдалтай" гэсэн үндэслэлээр хугацаа сэргээлгэх хүсэлт гаргасныг хэрэгсэхгүй болгосон (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2019 оны 11 дүгээр сарын 20-ны өдрийн 739 дүгээр тогтоол);

-шүүхийн шийдвэрт "5 хоногийн дотор гомдол" гаргах хугацааг "14 хоногийн дотор гомдол гаргана" гэж буруу бичсэнээс шалтгаалан гардан авсан хугацаанаасаа тооцон хугацаа хэтрүүлсэн нөхцөл байдлыг үүсгэсэн гэж хугацааг сэргээж шийдвэрлэсэн (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2020 оны 09 дүгээр сарын 08-ны өдрийн 689 дүгээр тогтоол);

-хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.4-т заасан хугацаанд гардан аваагүй бол 108.6-д заасны дагуу хүргүүлэх ажиллагаа хийх байсан, "Захиргааны хэргийн хөдөлгөөний нийтлэг аргачлал"-ын 6.2.2-т заасны дагуу нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчид шүүхийн шийдвэрийг хүргүүлсэн бол уг хугацаанаас хойш давж заалдах гомдол гаргах хугацааг тоолох үндэслэлтэй бөгөөд шүүх уг үүргээ биелүүлээгүй гэж хугацааг сэргээж шийдвэрлэсэн (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2021 оны 02 дугаар сарын 03-ны өдрийн 90 дүгээр тогтоол);

-нэхэмжлэгч шийдвэрийг хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.4-т заасан хугацааны дотор гардан аваагүй байх тул шүүх 2021 оны 06 дугаар сарын 23-ны өдөр шууданд хийсэн, ... 3.Догсмаа шүүхийн шийдвэрийг 2021 оны 07 дугаар сарын 04-ний өдөр хүлээн авч, гомдлоо мөн сарын 07-ны өдөр хүргүүлсэн болох нь тогтоогдсон (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2021 оны 09 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 542 дугаар тогтоол);

-хүсэлт гаргагч "Э" ХХК-ийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нар нь шүүхийн шийдвэрийг 2021 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдөр шүүхэд хүрэлцэн ирж, гардан авч, шүүхийн шийдвэр гардуулах баримт дээр гарын үсэг зурсан болох нь баримтаар тогтоогдсон, компанийн захирал, түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нарын хэн нь давж заалдах гомдлыг шүүхэд хүргүүлэх нь байгууллагын дотоод зохион байгуулалтын асуудал байх тул шүүхээс тэдгээрийг зөвтгөн хуулийг буруу тайлбарлаж, хүсэлт гаргагчийн давж заалдах гомдол гаргах хугацааг сэргээх боломжгүй (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2022 оны 01 дүгээр сарын 07-ны өдрийн 51 дүгээр тогтоол) гэх мэт үндэслэлээр янз бүр шийдвэрлэжээ.

Эдгээрээс үзэхэд, шүүхийн шийдвэрийг "гардан авах", "хүргүүлэх" талаар нэгдсэн ойлголтод хүрэх шаардлагатай байна. Учир нь, шүүхүүд шүүх хуралдаанд оролцсон оролцогч, ороогүй оролцогч гэж ангилан шийдвэрийг хуульд заасан журмаар гардан аваагүй тохиолдолд шуудангаар хүргүүлснээр шууд хугацаа тооцох, эсхүл шуудангаар хүргүүлсний дараа

түүнийг гардан авсан хугацаанаас эхлэн хугацаа тооцох зэрэг зөрүүтэй тайлбарлан хэрэглэж байгаа нь хууль хэрэглээний нэгдмэл байдалд хүрээгүй байгааг харуулж байна.

2.6. Судалгаа болон анхан, давж заалдах шатны шүүхэд хийсэн хэлэлцүүлгийн үр дүнгээс харахад, хуулийн 122.1-д заасан гомдол гаргаж болох “шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоол”-ыг тодорхой болгож тайлбарлах шаардлага байгаа нь илэрлээ.

Анхан шатны шүүхүүдээс хуулийн тухайн хэсэгт хамаарахгүй гомдлыг давж заалдах шатны шүүхэд ирүүлэх тохиолдлууд байна. Тухайлбал,

-хамтран хариуцагчаар оролцуулах хүсэлтийг хангахаас татгалзсан (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2022 оны 01 дүгээр сарын 18-ны өдрийн 0083 дугаар тогтоол)

-хэргийг тусгаарласан (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2022 оны 02 дугаар сарын 25-ны өдрийн 167 дугаар тогтоол)

-шүүх хуралдааны явцад прокурорыг биечлэн оролцуулах хүсэлтийг хангахаас татгалзсан (Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2022 оны 9 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 738 дугаар тогтоол)

Түүнчлэн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлсэн тохиолдолд “гомдол гаргах” зохицуулалтыг тодорхой болгох, хуулийн 114.6-д зааснаар давж заалдах гомдол гаргах хугацааг сэргээлгэх хүсэлтийг шийдвэрлэсэн, 109.2-д зааснаар шүүх хуралдааны үед хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзсан, нотлох баримтыг гаргуулах хүсэлтийг хангаж шийдвэрлэсэн, захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх хүсэлтийг хэрэгсэхгүй болгосон зэрэгт хуулийн 122.1-д заасны дагуу гомдол гаргах эрхтэй эсэх, бичгээр гарсан өдрөөс хойш гэдгийг зөрүүтэй ойлгож өөрөөр шийдвэрлэх явдал гарч байгаа тул эдгээр хууль зүйн ойлголтуудыг нэг мөр тайлбарлаж, хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал тогтоох нь зүйтэй.

Хуулийн 122.5-д “Гомдол гаргаж болох шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд энэ хуульд заасан холбогдох заалтыг бус хуулийн өөр зүйл, заалтыг баримталсан нь тухайн шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд гомдол гаргах эрхийг хязгаарлахгүй” гэж заасныг хэргийн оролцогчдоос гомдол гаргах боломжгүй шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд гомдол гаргах, давж заалдах шатны шүүх рүү гомдол, хэргийг хүргүүлэх байдлаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг удаашруулах тохиолдлууд их гарч байгаатай холбогдуулан “энэ хуульд заасан холбогдох заалтыг бус хуулийн өөр зүйл, заалтыг баримталсан” гэдгийг тайлбарлах шаардлагатай гэж үзсэн болно.

Хэлэлцүүлгийн явцад давж заалдах шатны шүүх хуулийн 122.6.3 дахь заалтын хүрээнд шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг хүчингүй болгон дахин хэлэлцүүлэхээр буцааж байгаа нь хуульд нийцэж байгааг эсэхийг тодруулах шаардлага үүссэнийг харуулав.

Гурав. Тайлбарын цар хүрээ

Тайлбарын цар хүрээ нь хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.6, 61 дүгээр зүйлийн 61.1, 62 дугаар зүйлийн 62.1, 111 дүгээр зүйлийн 111.1, 111.3, 114 дүгээр зүйлийн 114.1, 119 дүгээр зүйлийн 119.5, 122 дугаар зүйлийн 122.1, 122.5, 122.6.3 дахь хэсгийн дараах хууль зүйн ойлголтуудаар хязгаарлагдана:

3.1. Хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.6-д заасан “нотлох баримтаас хасах бөгөөд уг баримтыг шаардан гаргуулж болохгүй”;

3.2. Хуулийн 61 дүгээр зүйлийн 61.1-д заасан “бусад тохиолдолд”, “захиргааны актын”;

3.3. Хуулийн 62 дугаар зүйлийн 62.1-д заасан “ноцтой хохирол”, “илт хохирол”;

3.4. Хуулийн 111 дүгээр зүйлийн 111.3-т заасан “илт үндэслэлгүй”; “болно”; “уг захирамж, тогтоолыг гаргасан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн”;

3.5. Хуулийн 114 дүгээр зүйлийн 114.1, 119 дүгээр зүйлийн 119.5-д заасан “гардан авсан”;

3.6. 119 дүгээр зүйлийн 119.5-д заасан “хүргүүлсэн”;

3.7. Хуулийн 122 дугаар зүйлийн 122.1-д заасан “энэ хуулийн 14.6, 32.6, 54.2, 61.1, 65.1, 111.3, 119.6, 123.7 дахь хэсэгт заасан”, “гуравдагч этгээдийг оролцуулахаас татгалзсан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоол”, “бичгээр гарсан өдрөөс хойш”;

3.8. Хуулийн 122 дугаар зүйлийн 122.5-д заасан “хуулийн өөр зүйл, заалтыг баримталсан”;

3.9. Хуулийн 122 дугаар зүйлийн 122.6.3-т заасан “хүчингүй болгох”;

Дөрөв. Тайлбарын арга зүй

Тайлбарын холбогдох хэсэг тус бүрд тохирох хууль тайлбарлах аргаар, тухайлбал нэр томьёог үгийн шууд утга болон хэл зүйн дүрмээр; хуульд нэр томьёоны тодорхойлолт хийсэн бол тэр утгаар нь тайлбарлах

(authentic); хууль зүйн ойлголт, ухагдахууныг эрх зүйн онол, нийтлэг зарчимд нийцүүлэн тайлбарлах; хэд хэдэн ойлголтын нийцлийг хангах, зөрчлийг шийдвэрлэх үүднээс логик болон системчлэлээр (хэм хэмжээний бүтцийн нэгдмэл, уялдаатай байдлыг хангах-structural) нь тайлбарлах, ойлголтуудыг цэгцлэн тайлбарлах (hermeneutic) болон хуулийн зорилго, ерөнхий үндэслэл, үзэл санаанд нийцүүлэн тайлбарлах (teleological) аргаар тус тус тайлбарлана.

Хэрэглэсэн аргыг тайлбарын үндэслэлд нэг бүрчлэн дэлгэрэнгүй томъёолов.

Тав. Тайлбарын дэлгэрэнгүй үндэслэл

5.1. Хуулийн 32 дугаар зүйлд нотлох баримт гаргах, цуглуулах ажиллагааг зохицуулахдаа:

-32.1-32.5-д нотлох баримтыг цуглуулах, гаргаж өгөх;

-32.6-д цугларсан баримтаас шаардлага хангаагүйг хасах; харилцааг тус тус зохицуулжээ.

Хуулийн энэхүү системчлэл болон логикийн үүднээс авч үзвэл, “... **нотлох баримтаас хасах бөгөөд уг баримтыг шаардан гаргуулж болохгүй**” гэдгийг байгууллага, албан тушаалтан, хүнээс хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй баримтыг шүүх шаардан гаргуулж болохгүй бөгөөд тийнхүү гаргуулсан бол нотлох баримтаас хасна гэж ойлгохоор байна.

Мөн хууль тогтоогчоос, хуулийн 122.1-д заасан гомдол гаргах шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд 32 дугаар зүйлийг бүхэлд нь бус зөвхөн 32.6 дахь заалтыг тусгасан нь анхан шатны шүүхийн нотлох баримт цуглуулах, гаргуулахтай холбоотой хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд давж заалдах шатны шүүх оролцохгүй, зөвхөн цугларсан нотлох баримтаас хассан тохиолдолд гомдлыг үндэслэн хянахаар зохицуулсан гэж үзэхээр байна.

Хуулийн 32.6-д заасан “нотлох баримтаас хасах” ажиллагаа нь шүүх хэрэгт цугларсан баримтаас хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй баримтыг тусгаарлаж, энэ талаар шийдвэр гаргах ажиллагааг ойлгоно.

Энэ тохиолдолд шүүх тухайн нотлох баримтыг хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй гэж үзсэн үндэслэлээ тодорхой заах үүрэгтэй.

5.2. Хуулийн 61.1-д “энэ хуулийн 62 дугаар зүйл, эсхүл хуульд тусгайлан зааснаас бусад тохиолдолд шүүгч хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгчийн хүсэлтээр захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлнэ” гэж заасны “хуульд тусгайлан зааснаас бусад тохиолдолд” гэдгийг захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлж болохгүй тохиолдлыг бусад хуулиар тусгайлан заасныг ойлгоно.

Хуулийн 62.1-д захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлж болохгүй тохиолдлыг хууль тогтоогчоос нэрлэн заасан тул эдгээр тохиолдолд зарчмын хувьд захиргааны актыг түдгэлзүүлэхгүй юм.

Анхан шатны шүүх захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэхийг шийдвэрлэхдээ актын биелэлтийг түдгэлзүүлснээр, эсхүл түдгэлзүүлэхгүй орхисноор /акт хэрэгжсэнээр/ маргалдагч талуудын эрх, ашиг сонирхолд хэрхэн, яаж нөлөөлөх, хэнд нь ямар үр дагавар үүсэж болох зэргийг харьцуулан үзсэний үндсэн дээр аль болох “хамгийн бага” сөрөг үр дагавар үүсгэхүйц сонголтыг хийх нь зүйтэй.

Жишээлбэл, гуравдагч этгээдэд барилга барих зөвшөөрөл олгосон захиргааны актыг хүчингүй болгуулах шаардлага гаргасан нэхэмжлэгч нь “барилга барих ажиллагааг зогсоолгох” буюу актын биелэлтийг аль болох түдгэлзүүлэх хүсэлтэй, харин гуравдагч этгээдийн хувьд барилгаа хурдан барьж дуусгах зорилготой буюу актын биелэлтийг түдгэлзүүлэхгүй байх сонирхолтой байдаг. Энэ үүднээс аль аль тал нь актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэх асуудлаар үндэслэл, нотолгоо гаргаж шүүхэд мэтгэлцэх бөгөөд шүүгч асуудлыг шийдвэрлэхдээ хэргийн оролцогчийн хэнд нь “ноцтой”, “илт” хохирол учруулахуйц байгааг үнэлж, дүгнэх юм.

Хэргийн нөхцөл байдал, актын хууль зүйн үндэслэлээс харахад ерөнхийдөө хүсэлт гаргагч /нэхэмжлэгч/-ийн хувьд захиргааны актыг түдгэлзүүлэх зайлшгүй хамгаалагдах онцгой ашиг сонирхол байхгүй бол маргаан бүхий актыг түдгэлзүүлэхгүй байх боломжтой.

Уг хэсгийн “**захиргааны акт**” гэснийг Захиргааны ерөнхий хуулийн 37.1-д заасан “захиргааны байгууллагаас тодорхой нэг тохиолдлыг зохицуулахаар нийтийн эрх зүйн хүрээнд гадагш чиглэсэн, эрх зүйн шууд үр дагавар бий болгосон амаар, бичгээр гаргасан захирамжилсан шийдвэр болон үйл ажиллагаа” гэж ойлгохоор байна.

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад захиргааны актын биелэлтийг шүүхээс түдгэлзүүлэх нь тухайн актад холбогдох маргаан үүссэн бөгөөд уг маргаан нь шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдээгүй байхад маргаан бүхий захиргааны актын сөрөг үр дагавар талуудад үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх, үүссэн үр дагаврыг цаг алдалгүй зогсоох зорилгоор



захиргааны актын хэрэгжилт /биелэлт/-ийг тухайн маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх хүртэл хугацаанд шүүхийн шийдвэрээр түр зогсоодог. Өөрөөр хэлбэл, тухайн захиргааны акттай холбоотой шүүхэд маргаан үүссэн бөгөөд хуулиар хориглоогүй тохиолдолд шүүх захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх боломжтой, энэ нь “эрх зүйн хамгаалалт үр дүнтэй байх” зарчмын хүрээнд нэхэмжлэгчийн эрх зөрчигдөхөөс “урьдчилан хамгаалах” зорилготой.

Гэхдээ захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх ажиллагааг шүүгч өөрийн санаачилгаар эхлүүлэхгүй, хэргийн оролцогчийн хүсэлтээр, бусад оролцогчийн байр суурийг сонсож, мэтгэлцэх зарчмыг баримтлан шийдвэрлэх нь шүүгч аливаа хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ “хөндлөнгийн байх” зарчимд нийцнэ.

Хэдийгээр захиргааны хэргийн шүүх нь нотлох зарчмыг хэрэгжүүлдэг боловч энэ нь захиргааны актын хууль зүйн үндэслэлийг шалгах нэхэмжлэлээр үүсэх хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хамааралтай, харин хүсэлтээр үүсэх ажиллагаанд (хүсэлт шийдвэрлэх урьдчилсан хэлэлцүүлэгт) хэрэгжихгүй. Иймд захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэхийг шийдвэрлэхдээ шүүх хэргийн оролцогчдын мэтгэлцээн, тайлбар, тэдний гаргасан нотлох баримтыг үндэслэн шийдвэрлэнэ.

Шүүхийн практикт ихэнхдээ захиргааны актыг “хүчингүй болгуулах” нэхэмжлэлийн шаардлагатай хэрэг маргаанд “актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх” хүсэлтийг нэхэмжлэгч талаас гаргадаг, энэ тохиолдолд захиргааны актыг түдгэлзүүлж болохгүй үндэслэлийг нотлох нь хариуцагчийн болон ижил ашиг сонирхолтой гуравдагч этгээдийн үүрэг гэж үзнэ.

Түүнчлэн, “актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх” зохицуулалтыг нэхэмжлэлийн шаардлагын төрөлтэй холбогдуулан өөр өөрөөр авч үзэх нь зүйтэй байна. Жишээ нь, “захиргааны акт гаргахыг даалгах” нэхэмжлэлийн тухайд захиргааны акт бодитоор гараагүй, харин ирээдүйд тодорхой асуудлыг шийдвэрлэхийг даалгах зорилготой захиргааны байгууллагын эс үйлдэхүйтэй холбогддог тул актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх асуудал үүсэхгүй.

Түүнчлэн, “захиргааны акт хууль бус байсан болохыг тогтоолгох” шаардлагын тухайд, маргаан бүхий захиргааны акт нь хэрэгжээд дууссан байдаг тул эрх зүйн үйлчлэлгүй актын биелэлтийг “түдгэлзүүлэх” тухай ойлголт үүсэхгүй. Харин “захиргааны акт илт хууль бус болохыг тогтоолгох” нэхэмжлэлийн шаардлагын хувьд уг захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх хууль зүйн боломжтой. Тусгайлсан хуульд заасан тохиолдолд захиргааны хэм хэмжээний актын биелэлтийг түдгэлзүүлж болно.

Иймээс уг хэсгийн **“захиргааны акт”** гэснийг сөрөг үр дагавар учруулсан захиргааны актын эсрэг хүчингүй болгуулах, эсхүл илт хууль бус болохыг тогтоолгох нэхэмжлэлийн шаардлага гаргасан нэхэмжлэгчийн хүсэлтэд заасан маргаан бүхий захиргааны акт гэж ойлгохоор тайлбарлав.

5.3. Хуулийн 62.1.1-д “захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх нь бусдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд ноцтой, хуулийн этгээд, эсхүл нийтийн ашиг сонирхолд илт хохирол учруулахаар бол” гэсний:

- **“ноцтой хохирол”** гэдгийг захиргааны актыг түдгэлзүүлснээр хэргийн оролцогч иргэний хувьд болон маргаан бүхий актын үйлчлэл шууд хандаж буй бусад иргэний амь нас нь эрсдэлд орох, эрүүл мэнд нь доройтох, эд хөрөнгө нь зориулалтын дагуу ашиглах боломжгүй болох, тухайн этгээд түүнийг өөрийн хүчээр эргүүлэн сэргээх боломжгүй, эсхүл сэргээсэн ч өмнөх байдлаасаа чанар байдлын хувьд дордохоор сөрөг үр дагавар үүсэхийг ойлгоно.

- **“илт хохирол”** гэдгийг:

- хэргийн оролцогч хуулийн этгээдийн мөнгө болон мөнгөөр үнэлэгдэхүйц баялаг, эд хөрөнгөөр хэмжигдэх эрх, болон хөрөнгө, мөнгөөр хэмжигдэхгүй эдийн бус эрхэд их хэмжээний алдагдал бий болох нь илэрхий, тодорхой, нотлогдохуйц байхыг;

- эсхүл нийтийн ашиг сонирхлыг эргэж сэргээх боломжгүйгээр хохироохуйц сөрөг үр дагавар учрах нь бодитой, нотлох шаардлагагүй байхыг тус тус ойлгоно.

5.4. Хуулийн 111.1-д “энэ хуулийн 106 дугаар зүйлд заасан шийдвэр гаргаснаас бусад хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад шийдвэрлэж байгаа асуудлаар шүүгч захирамж, шүүх тогтоол гаргана” гэж заасан тул анхан шатны шүүхээс захиргааны хэргийг шүүх хуралдаанаар хянан хэлэлцээд Монгол Улсын нэрийн өмнөөс гаргаж буй шийдвэрт хуулийн 111.3-т заасан зохицуулалт хамаарахгүй байна.

Хуулийн 111.3-т “энэ хуулийн 111.1-д заасны дагуу гаргасан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоол илт үндэслэлгүй бол уг захирамж, тогтоолыг гаргасан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн хүчингүй болгох, эсхүл өөрчилж болно” гэж заасны **“илт үндэслэлгүй”** гэсэн нь хууль зүйн илэрхий алдааг ойлгоно.

Тухайлбал, тухайн захирамж, тогтоолоор шийдвэрлэж буй асуудалтай огт хамааралгүй /жишээ нь, үндэслэх хэсэгтээ хүсэлтийг хангасан агуулга бүхий дүгнэлт хийсэн атлаа тогтоох хэсэгт “татгалзсугай”

гэж бичсэн, хэргийн оролцогчийн нэр, эрх зүйн статусыг буруу бичсэн гэх мэт/ хэн ч харсан утга агуулга, үг, үсэг, тоо, тооцооллын алдаатай болох нь ямар нэгэн нэмэлт тайлбар, баримтын шаардлагагүйгээр илэрхий байх тохиолдлыг ойлгохоор тайлбарлав.

Харин хэргийг хянан шийдвэрлэсэн шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүний гаргасан шийдвэр нь хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу давж заалдах журмаар хянагдах бөгөөд шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн өөрийн гаргасан шийдвэрийн хууль зүйн үндэслэлийг өөрөө дахин хянах, өөрчлөх, хүчингүй болгох эрх хэмжээ нь хуулиар хязгаарлагдсан гэж үзнэ.

Иймд, шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүний гаргасан захирамж, тогтоол нь “хуульд нийцэж байгаа эсэх” нь уг захирамж, тогтоолыг гаргасан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүнээс түүнийг хүчингүй болгох, эсхүл өөрчлөх үндэслэлд хамаарахгүй, хуулийн 111.3-т заасан зохицуулалт нь захирамж, тогтоолд гарсан үндэслэл нь илэрхий алдааг шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн өөрөө засах агуулгаар ойлгоно.

Энэ заалтын “**болно**” гэснийг уг ажиллагааг шүүх хэрэгжүүлэхэд хэргийн оролцогчоос хүсэлт гаргасан, эсхүл хүсэлт гаргасан эсэхээс үл хамааран тухайн захирамж, тогтоол гаргасан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн алдаагаа өөрөө залруулах зорилгоор өөрчилж, хүчингүй болгох эрхтэй гэж ойлгоно. Энэ тохиолдолд шүүх ийнхүү өөрчилж, хүчингүй болгосон талаарх гаргасан шийдвэрээ хэргийн оролцогчид мэдэгдэж, баримтаа хүргүүлэх үүрэгтэй.

Захирамж, тогтоол гаргасан шүүгч, эсхүл бүрэлдэхүүний шүүгч нь аливаа шалтгаанаар тухайн шүүхэд ажиллахаа больсон тохиолдолд уг хуулийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл үүсэх, хэрхэх нь тодорхойгүй болох нөхцөл байдал үүсэж болзошгүй юм. Энэ тохиолдолд, тухайн шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөс тогтоосон журмын дагуу өөр шүүгчид хуваарилах, бүрэлдэхүүнд өөр шүүгч томилох боломжтой байдлаар “**уг захирамж, тогтоолыг гаргасан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн**” гэсэн ойлголтыг тодруулах нь зүйтэй гэж үзэв.

5.5. Хуулийн 114.1, 119.5-д тус тус заасан агуулгаас үзэхэд хэргийн оролцогч нар шүүхийн шийдвэрийг хуульд заасан хугацаанд өөрөө шүүхэд ирж гардан авах үүргийг нийтлэг хүлээлгэсэн байна.

Шүүх хуралдаанд биечлэн оролцсон хэргийн оролцогч шүүхийн шийдвэрийг хуралдааны танхимд уншиж сонсгосноор мэдсэн байдаг, хуулийн 108.4-т зааснаар шүүх хуралдаанд оролцсон хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч нь шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор шүүхэд хүрэлцэн ирж шүүхийн шийдвэрийг өөрөө гардан авна.

Зарим хэргийн оролцогч шүүх хуралдаанд биечлэн оролцохгүй тохиолдол гардаг, шүүх хуралдаанд оролцоогүй хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч нь шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор шүүхэд хүрэлцэн ирж шүүхийн шийдвэрийг өөрөө гардан авна. Ямар нэг шалтгаанаар өөрөө ирж гардан аваагүй тохиолдолд шүүх шүүхийн шийдвэрийг уг хугацаа (14 хоног) өнгөрснөөс хойш долоо хоногийн дотор хэргийн оролцогчийн оршин суугаа /оршин байгаа/ газар болон ажлын газрын аль нэг хаягаар баталгаат шуудангаар, эсхүл шүүхийн ажилтнаар хүргүүлэхээр хуулийн 108.6-д заажээ.

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч нь хаягаа өөрөө шүүхэд тодорхойлж өгнө, уг хаяг буюу шүүхэд бүртгэгдсэн хаяг нь өөрчлөгдсөн тохиолдолд шүүхэд мэдэгдэх үүрэгтэй тул хуульд заасан “хэргийн оролцогчийн оршин суугаа /оршин байгаа/ газар болон ажлын газрын хаяг” нь хэргийн оролцогчийн өөрөө шүүхэд тодорхойлсон буюу шүүхэд бүртгэлтэй хаяг байна гэж тодорхойлов.

Шүүхийн шийдвэрийг өөрөө ирж гардан аваагүй хэргийн оролцогчид шүүхийн шийдвэрийг хуульд заасан журмаар хүргүүлснээр түүнийг “шүүхийн шийдвэрийг гардан авсан”-д тооцох тул “хүргүүлсэн” хугацааг тодорхой тогтоож тайлбарлав.

Шүүхийн шийдвэрийг гардан авсан буюу гардуулсан цаг хугацаа нь уг шийдвэрт давж заалдах болон хяналтын журмаар гомдол гаргах, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хугацаа тоолох өөр бусад хууль зүйн үр дагавар үүсгэх тул уг хугацааг шүүх хэрхэн тооцож буй нь тодорхой, ойлгомжтой байх үүднээс Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 114.1, 119.5 дахь заалтын “**гардан авсан**” хугацааг:

а/ шүүх хуралдаанд биечлэн оролцсон этгээд шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор өөрөө шүүхэд ирж гардан аваагүй бол 14 дэх хоногийг;

б/ шүүх хуралдаанд оролцоогүй этгээдэд шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор өөрөө шүүхэд ирж гардан аваагүй бол шүүх 14 дэх хоног дуусмагц хэргийн оролцогчийн шүүхэд бүртгэлтэй хаягаар баталгаат шуудангаар, эсхүл шүүхийн ажилтнаар хүргүүлсэн өдрийг;

в/ хэргийн нэг оролцогч, тэдгээрийн өмгөөлөгч, төлөөлөгчийн хэн аль нь түрүүлж (эхэлж) гардан авсан хугацааг тухайн тал шүүхийн шийдвэрийг “гардан авсан” хугацаагаар тус тус тогтооно.



Тухайлбал, нэхэмжлэгч өөрөө, түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч, эсхүл нэхэмжлэгчийн өмгөөлөгч нарын аль аль нь шүүхийн шийдвэрийг гардан авсан /гардан авсанд тооцогдсон/ тохиолдолд цаг хугацааны дарааллаар хамгийн эхэнд шүүхийн шийдвэрийн авсан хугацааг “гардан авсан” хугацаагаар тооцно.

Нэхэмжлэгч өөрөө шүүх хуралдаанд оролцоогүй, нэхэмжлэгчийн өмгөөлөгч шүүх хуралдаанд оролцсон тохиолдолд шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор нэхэмжлэгч, түүний өмгөөлөгч өөрөө шүүхэд ирж гардан авах үүрэгтэй, аль аль нь ирж гардан аваагүй бол 14 дэх хоногийг шүүх хуралдаанд оролцсон өмгөөлөгч шүүхийн шийдвэрийг “гардан авсан” хугацаагаар тооцно. Харин шүүх хуралдаанд оролцоогүй нэхэмжлэгчид шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоног дуусмагц хэргийн оролцогчийн шүүхэд бүртгэлтэй хаягаар баталгаат шуудангаар, эсхүл шүүхийн ажилтнаар хүргүүлсэн өдрийг “гардан авсан” хугацаагаар тооцно.

Шүүхийн шийдвэрийг хэргийн оролцогчийн өөрөө шүүхэд тодорхойлсон буюу шүүхэд бүртгэгдсэн хаягаар хүргүүлэх бөгөөд хуулийн 119.5-д заасан “**хүргүүлсэн**” хугацааг тооцохдоо:

а/ шүүхийн шийдвэрийг баталгаат шуудангаар илгээсэн бол заагдсан хаягт хүргэгдсэн талаарх шуудангийн дардсанд тэмдэглэгдсэн өдрөөр “хүргүүлсэн” хугацааг тогтооно;

б/ шүүхийн шийдвэрийг шүүхийн ажилтнаар илгээсэн бол заасан хаягт хүргэгдсэн талаарх баталгаажилт, тэмдэглэгээ хийсэн тухайн өдрөөр “хүргүүлсэн” хугацааг тогтооно.

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч нь хаягаа өөрчилснөө шүүхэд мэдэгдээгүйгээс баталгаат шуудангаар, эсхүл шүүхийн ажилтнаар хүргүүлсэн шүүхийн шийдвэрийг уг этгээд бодитоор гардан аваагүй нь хугацаа тоолоход саад болохгүй гэж үзлээ.

Мөн хэргийн нэг талын оролцогч, түүний төлөөлөгч болон өмгөөлөгчийн хэн аль нь түрүүлж /эхэлж/ шүүхийн шийдвэрийг гардаж авсан /гардан авсанд тооцогдсон/, эсхүл хүргүүлсэн /хүргүүлсэнд тооцогдсон/ үеэс тухайн талын давж заалдах гомдол гаргах хуульд заасан 14 хоногийг тоолж эхлэхээр тайлбарлав.

5.6. Хуулийн 122.1-д нэхэмжлэл гаргах хугацаа сэргээлгэх, нотлох баримтаас хасах, нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзах, захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг

түдгэлзүүлэх, гаргасан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолоо өөрчилж, хүчингүй болгосон, маргаж байгаа асуудлаар эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж болзошгүй этгээдийг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд гуравдагч этгээдээр татан оролцуулахаас татгалзсан зэрэг хүсэлт гаргагч болон хэргийн оролцогчдын шүүхэд маргах эрхийг дуусгавар болгосон, эсхүл урд гаргасан шийдэл өөрчлөгдсөн, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг удаашруулах зэрэг үр дагавартай хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад гарсан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд гомдол гаргаж болохоор хуульчилжээ.

Дээрх агуулгаас үзвэл 122.1-д заагдсан гомдол гаргаж болох шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолын хүрээг гомдлыг хангасан, хангахаас татгалзсан гэх байдлаар бус үгийн шууд утга, агуулга болон хуулийн системчлэлээр нь ойлгож тайлбарлахаар байна.

а/ Хуулийн 122.1-д “захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэх” асуудлыг шийдвэрлэсэн шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд гомдол гаргаж болохоор заасан.

Захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг хуулийн системчлэлээр нь авч үзвэл, 61.1 дэх хэсэг нь захиргааны актыг түдгэлзүүлэх ерөнхий зохицуулалт, харин 62.1 дэх хэсэг нь түдгэлзүүлэхгүй байх тусгай зохицуулалт байна. Хуулийн 61.1-д 62.1-ийг эшилсэн байх тул захиргааны актыг түдгэлзүүлээгүй шийдвэрт ч мөн хуулийн 122.1-д заасны дагуу гомдол гаргаж болохоор хуульчилсан гэж үзэхээр байна.

б/ Хуулийн 114.6-д хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгчөөс давж заалдах гомдол гаргах хугацааг хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар хэтрүүлсэн үндэслэлээр гаргасан хугацаа сэргээлгэх хүсэлтийг шийдвэрлэх журмыг;

119.5, 123.7-д магадлалд хяналтын журмаар гомдол гаргах хугацааг мөн үндэслэлээр сэргээлгэхээр гаргасан хүсэлтийг шийдвэрлэх журмыг;

109.2-д нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзах үндэслэл шүүх хуралдааны үед илэрвэл хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзах;

54.2-д нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзахдаа шүүгч захирамж гарган татгалзсан шалтгааныг зааж, уг нэхэмжлэлийг дахин гаргах, эсхүл хүлээн авахад саад болж байгаа зөрчлийг хэрхэн засахыг зааж, нэхэмжлэлийг буцаах журмыг тус тус зохицуулжээ.

Хуулийн 122.1-д дээрх заалтуудын зарим нь буюу 54.2, 119.5, 123.7-д заасан шүүгчийн захирамжид гомдол гаргаж болохоор тусгагджээ.

Хуулийн холбогдох заалтуудыг бүхэлд нь системчлэн авч үзвэл нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзсан, гомдол гаргах хугацааг сэргээлгэх хүсэлтийг шийдвэрлэсэн шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг эс зөвшөөрсөн хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч гомдол гаргаж, давж заалдах шатны шүүхээр хянуулах боломжтой байна.

Иймд, хуулийн 114.6, 109.2-т заасан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд 122.1-д зааснаар гомдол гаргах эрхтэй.

в/ Мөн хэсэг дэх заалтын “бичгээр гарсан өдрөөс нь хойш” гэдгийг шүүхийн шийдвэрийг Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан шийдвэр гардуулахтай адилтган тайлбарлав.

г/ Хуулийн 122.5-д “Гомдол гаргаж болох шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд энэ хуульд заасан холбогдох заалтыг бус хуулийн өөр зүйл, заалтыг баримталсан нь тухайн шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд гомдол гаргах эрхийг хязгаарлахгүй” гэж заасны “энэ хуульд заасан холбогдох заалтыг бус хуулийн өөр зүйл, заалтыг баримталсан” гэх агуулгад үг зүйн бүтцээр нь дүгнэлт хийж үзвэл “энэ хуульд заасан” гэдэг нь гомдол гаргаж болох буюу хуулийн 122.1-д заасан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг шууд заасан гэж ойлгохоор байна.

Иймд, хуулийн 122.5 дахь заалтын “энэ хуульд заасан холбогдох заалтыг бус хуулийн өөр зүйл, заалтыг баримталсан” гэх агуулгыг шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн гомдол гаргаж болох хуульд заасан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг гаргахдаа 122.1-д нэрлэн заасан хуулийн холбогдох заалтыг бус хуулийн өөр бусад зүйл, заалтыг баримталсан байхыг ойлгохоор тайлбарлав.

д/ Хуулийн 122.6-д мөн хуулийн 122.1-д заасны дагуу гаргасан гомдлыг шийдвэрлэж, гаргах тогтоолын төрлийг тодорхой хуульчилсан бөгөөд шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг “хүчингүй болгож, анхан шатны шүүхээр дахин хэлэлцүүлэхээр буцаах” зохицуулалт тусгагдаагүй, тодруулбал, 122.6.3 дахь заалтад шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг зөвхөн “хүчингүй болгох”-оор заажээ. Энэ тохиолдолд шүүх хуулийн 121.1.4, 127.2.5 дахь заалтуудыг төсөөтэй хэрэглэж, шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг хүчингүй болгож, дахин хэлэлцүүлэхээр буцаахгүй гэж ойлгоно.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 4 дэх заалт, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.8.4 дэх заалтыг удирдлага болгон Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл, заалтыг зөв хэрэглэх талаар

ТАЙЛБАРЛАХ нь:

1. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.6 дахь хэсгийн:

“нотлох баримтаас хасах бөгөөд уг баримтыг шаардан гаргуулж болохгүй” гэснийг хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй баримтыг шүүх шаардан гаргуулж болохгүй бөгөөд тийнхүү гаргуулсан бол нотлох баримтаас хасна гэж ойлгоно.

“нотлох баримтаас хасах” гэдгийг шүүх хэрэгт цугларсан баримтаас хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй баримтыг тусгаарлаж, энэ талаар шийдвэр гаргах ажиллагааг ойлгоно. Шүүх гаргасан шийдвэртээ тухайн нотлох баримтыг хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй гэж үзсэн үндэслэлээ тодорхой заах үүрэгтэй.

2. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 61 дүгээр зүйлийн 61.1 дэх хэсгийн:

“бусад тохиолдолд” гэснийг захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлж болохгүй тохиолдлыг бусад хуулиар тухайлан заасныг ойлгоно;

“захиргааны акт” гэснийг хүчингүй болгуулах болон илт хууль бус захиргааны акт болохыг тогтоолгох нэхэмжлэлийн зүйл болох, захиргааны байгууллагаас гаргасан нийтийн эрх зүйн хүрээнд гадагш чиглэсэн, эрх зүйн үр дагавар шууд бий болгосон амаар, бичгээр гаргасан захирамжилсан шийдвэр болон үйл ажиллагааг ойлгоно.

3. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 62 дугаар зүйлийн 62.1 дэх хэсгийн:

“ноцтой хохирол” гэдгийг захиргааны актыг түдгэлзүүлснээр хэргийн оролцогч иргэний хувьд болон маргаан бүхий актын үйлчлэл шууд хандаж буй бусад иргэний амь нас нь эрсдэлд орох, эрүүл мэнд нь доройтох, эд хөрөнгө нь зориулалтын дагуу ашиглах боломжгүй болох, тухайн этгээд түүнийг өөрийн хүчээр эргүүлэн сэргээх боломжгүй, эсхүл сэргээсэн ч өмнөх байдлаасаа чанар байдлын хувьд дордохоор сөрөг үр дагавар үүсэхийг ойлгоно.

“илт хохирол” гэдгийг:

- хэргийн оролцогч хуулийн этгээдийн мөнгө болон мөнгөөр үнэлэгдэхүйц баялаг, эд хөрөнгөөр хэмжигдэх эрх, болон хөрөнгө, мөнгөөр

хэмжигдэхгүй эдийн бус эрхэд их хэмжээний алдагдал бий болох нь илэрхий, тодорхой, нотлогдохуйц байхыг;

- эсхүл нийтийн ашиг сонирхлыг эргэж сэргээх боломжгүйгээр хохироохуйц сөрөг үр дагавар учрах нь бодитой, нотлох шаардлагагүй байхыг тус тус ойлгоно.

4. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 111 дүгээр зүйлийн 111.3 дахь хэсгийн:

“илт үндэслэлгүй” гэснийг тухайн шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолоор шийдвэрлэсэн асуудлын агуулгатай огт хамааралгүй, хэн ч харсан утга агуулга, үг, үсэг, тоо, тооцооллын алдаатай болох нь ямар нэгэн нэмэлт тайлбар, баримтын шаардлагагүйгээр илэрхий байхыг ойлгоно.

“болно” гэдгийг хуулийн 111.3-т заасан ажиллагааг шүүх хэрэгжүүлэхдээ хэргийн оролцогчоос хүсэлт гаргасан, эсхүл хүсэлт гаргасан эсэхээс үл хамааран тухайн захирамж, тогтоол гаргасан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн алдаагаа өөрөө залруулах зорилгоор өөрчилж, хүчингүй болгох эрхтэй. Энэ тохиолдолд шүүх ийнхүү өөрчилж, хүчингүй болгосон талаарх гаргасан шийдвэрээ хэргийн оролцогчид мэдэгдэж, баримтаа хүргүүлнэ.

“уг захирамж, тогтоолыг гаргасан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн” гэснийг уг захирамж, тогтоолыг гаргасан шүүгч, бүрэлдэхүүн /бүрэлдэхүүний нэг буюу хэд хэдэн шүүгч/ тухайн шүүхэд ажиллахгүй болсон, хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас урт хугацаагаар эзгүй байгаа бусад тохиолдолд тухайн шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөс тогтоосон журмын дагуу хуваарилагдсан өөр шүүгчийг адилтган ойлгоно.

5. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 114 дүгээр зүйлийн 114.1, 119 дүгээр зүйлийн 119.5 дахь заалтын **“гардан авсан”** гэснийг дараах байдлаар тооцно:

а/ шүүх хуралдаанд биечлэн оролцсон этгээд шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор өөрөө шүүхэд ирж гардан аваагүй бол 14 дэх хоногийг “гардан авсан” хугацаагаар тогтооно;

б/ шүүх хуралдаанд оролцоогүй этгээдэд шүүхийн шийдвэрийг гардан авахыг шүүхээс мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор өөрөө шүүхэд ирж гардан аваагүй бол шүүх 14 дэх хоног дуусмагц хэргийн оролцогчийн шүүхэд бүртгэлтэй хаягаар баталгаат шуудангаар, эсхүл шүүхийн ажилтнаар хүргүүлсэн өдрийг “гардан авсан” хугацаагаар тогтооно;

в/ хэргийн нэг оролцогч, тэдгээрийн өмгөөлөгч, төлөөлөгчийн хэн аль нь түрүүлж (эхэлж) гардан авсан хугацааг тухайн тал шүүхийн шийдвэрийг “гардан авсан” хугацаагаар тогтооно.

6. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 119 дүгээр зүйлийн 119.5-д заасан “**хүргүүлсэн**” гэснийг дараах байдлаар тооцно:

а/ шүүхийн шийдвэрийг баталгаат шуудангаар илгээсэн бол заагдсан хаягт хүргэгдсэн талаарх шуудангийн дардсанд тэмдэглэгдсэн өдрөөр “хүргүүлсэн” хугацааг тогтооно;

б/ шүүхийн шийдвэрийг шүүхийн ажилтнаар илгээсэн бол заасан хаягт хүргэгдсэн талаарх баталгаажилт, тэмдэглэгээ хийсэн тухайн өдрөөр “хүргүүлсэн” хугацааг тогтооно;

хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч нь хаягаа өөрчилснөө шүүхэд мэдэгдээгүйгээс баталгаат шуудангаар эсхүл шүүхийн ажилтнаар хүргүүлсэн шүүхийн шийдвэрийг уг этгээд бодитоор гардан аваагүй нь хугацаа тоолоход саад болохгүй;

мөн хэргийн нэг талын оролцогч, түүний төлөөлөгч болон өмгөөлөгчийн хэн аль нь түрүүлж /эхэлж/ шүүхийн шийдвэрийг гардаж авсан /гардан авсанд тооцогдсон/, эсхүл хүргүүлсэн /хүргүүлсэнд тооцогдсон/ үеэс хэргийн уг талын давж заалдах гомдол гаргах хуульд заасан 14 хоногийг тоолж эхэлнэ.

7. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 122 дугаар зүйлийн 122.1 дэх хэсгийн:

“энэ хуулийн 14.6, 32.6, 54.2, 61.1, 65.1, 111.3, 119.6, 123.7 дахь хэсэгт заасан болон гуравдагч этгээдийг оролцуулахаас татгалзсан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоол...” гэсэнд дараах шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг ойлгоно:

а/ шүүхэд нэхэмжлэл гаргах хугацааг нөхөн сэргээх хүсэлтийг хангаагүй;

б/ хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрөгдөөгүй баримтыг нотлох баримтаас хассан;

в/ нэхэмжлэлийг хуулийн 54.1-д заасан үндэслэлээр хүлээн авахаас татгалзаж, буцаасан;

г/ захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлсэн болон түдгэлзүүлэхээс татгалзсан;

д/ хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлсэн;

е/ шүүгч захирамж, шүүх тогтоолоо хүчингүй болгосон, эсхүл өөрчилсөн;

ё/ магадлалд хяналтын журмаар гомдол гаргах хугацааг сэргээх хүсэлтийг хангах эсэхийг шийдвэрлэсэн;

ж/ хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд гуравдагч этгээдийг оролцуулахаас татгалзсан;

Шүүх хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзахдаа хуулийн 54.2-т заасныг зааж, нэхэмжлэлийг буцаах тул хуулийн 109.2-т зааснаар гаргасан шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолд хуулийн 122.1-д зааснаар гомдол гаргах зохицуулалт нэг адил хамаарна.

Хуулийн 114.6-д анхан шатны шүүхийн шийдвэрт давж заалдах гомдол гаргах хугацаа сэргээлгэх хүсэлтийг шийдвэрлэж гаргасан шүүгчийн захирамжид хуулийн 119.6, 123.7-д заасантай адил 122.1-д зааснаар гомдол гаргах эрхтэй.

Мөн заалтын “**бичгээр гарсан өдрөөс хойш**” гэснийг хүсэлтийг шийдвэрлэсэн шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолын агуулгыг бүрэн эхээр нь бичгээр үйлдэж, шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн гарын үсэг зурж, тамга дарж ёсчилсон, энэ талаар хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгчид мэдэгдсэн, түүнийг баримтжуулсан үеэс хойш гэж ойлгоно.

8. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 122 дугаар зүйлийн 122.5 дахь хэсгийн:

“энэ хуульд заасан холбогдох заалтыг бус хуулийн өөр зүйл, заалтыг баримталсан” гэдгийг шүүх хуулийн 122.1-д заасан гомдол гаргаж болох шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг гаргахдаа 122.1-д нэрлэн заасан хуулийн холбогдох заалтыг бус хуулийн бусад зүйл, заалтыг баримталсан байхыг ойлгоно.

9. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 122 дугаар зүйлийн 122.6.3 дахь заалтын “**хүчингүй болгох**” гэдгийг шууд утгаар нь буюу шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоолыг хүчингүй болгоно, дахин хэлэлцүүлэхээр буцаахгүй гэж ойлгоно.

ЕРӨНХИЙ ШҮҮГЧ

Д.ГАНЗОРИГ

ТАНХИМЫН ТЭРГҮҮН

Д.МӨНХТУЯА



МОНГОЛ УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХИЙН НИЙТ ШҮҮГЧИЙН ХУРАЛДААНЫ ТОГТООЛ

2023 оны 04 дүгээр
сарын 14-ний өдөр

Дугаар 19

Улаанбаатар
хот

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийг тайлбарлах тухай

Нэг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 1-д “Монгол Улсын дээд шүүх бол шүүхийн дээд байгууллага мөн бөгөөд дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 4/ Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах” гэж, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.8-д “Улсын дээд шүүх шүүн таслах ажиллагаанаас бусад асуудлаар дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 25.8.4. шүүхийн шийдвэр, практикт үндэслэн Монгол Улсын Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг танхимын саналыг үндэслэн гаргах бөгөөд тайлбарыг тогтмол нийтлэх” гэж тус тус заасны дагуу Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах нь зүйтэй гэж үзэв.

Хоёр. Тайлбар гаргах хэрэгцээ, шаардлага

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.1.3-т “шүүхийн шийдвэр, практикт үндэслэн” хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргахаар заасан, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийг нэг мөр, зөв хэрэглэх талаар Улсын дээд шүүхээс албан ёсны тайлбар гаргах шаардлага дараах шүүхийн шийдвэр, практикаар тогтоогдов.

2.1. Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний 2023 оны 01 дүгээр сарын 16-ны өдрийн тогтоолоор тус шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний 2022 оны 08 дугаар сарын 15-ны өдрийн “Ерөнхий шүүгчийг томилох тухай” 41 дүгээр тогтоолыг хүчингүй болгожээ.

Үүнтэй холбогдуулан тус шүүхийн шүүгчээс “...Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний 2022 оны 08 дугаар сарын 15-ны өдрийн хуралдаанд Ерөнхий шүүгчид гурван шүүгч өрсөлдөж, холбогдох мөрийн хөтөлбөр, танилцуулгаа танилцуулж, нууц санал хураалтыг явуулж хэн аль нь олонхын санал аваагүй тул тус шүүхийн шүүгч ...-ийг Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9-д заасныг үндэслэн Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөс Ерөнхий шүүгчээр томилж, өнөөдрийг хүртэлх хугацаанд үүрэгт ажлаа хийж, холбогдох эрхийн актууд болон шүүх хуралдаан даргалагч болон шүүх бүрэлдэхүүнийг томилсон шийдвэрийг хууль болон журмын дагуу албажуулсан байна.



Гэтэл уг тогтоолыг “Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх заалтуудыг буруугаар тайлбарлан хэрэглэж, Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгээр Ерөнхий шүүгч сонгох журмыг бүрэн гүйцэд зохицуулаагүйгээс 2022 оны 08 дугаар сарын 15-ны өдрийн Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөс Ерөнхий шүүгчид 3 нэр дэвшигчдээс хэн нь ч олонхын санал аваагүйтэй холбогдуулан хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг тус шүүхийн Ерөнхий шүүгчээр томилсон тогтоолыг хуульд нийцээгүй” гэсэн үндэслэлээр хүчингүй болголоо.

... Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8-д “Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс нууц санал хураалтаар гурван жилийн хугацаагаар олонхын саналаар сонгох бөгөөд нэг удаа улируулан сонгож болно”, 36.9-д “Энэ хуулийн 36.8-д заасны дагуу Ерөнхий шүүгчийг сонгоогүй бол шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг гурван жилийн хугацаагаар тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс томилно” гэж заасныг тайлбарлаж өгнө үү” гэх агуулгатай хүсэлтийг Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Захиргааны хэргийн танхимын тэргүүнд тус тус хаяглан ирүүлсэн байна.

2.2. Захиргааны хэргийн танхимын 2023 оны 01 дүгээр сарын 24-ний өдрийн хуралдаанаар дээрх асуудлыг хэлэлцээд, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийг анхан болон давж заалдах шатны шүүхүүд нэг мөр тайлбарлан хэрэглэж байгаа байдлыг судлах зорилгоор, шүүхийн практикийг судлуулах захиалгыг Захиргааны хэргийн танхимын тэргүүнээс ШССМХ-нд өгсний дагуу тус хүрээлэнгээс шүүхийн практикт судалгаа хийж, тайланг 2023 оны 01 дүгээр сарын 30-ны өдөр Захиргааны хэргийн танхимд ирүүлжээ.¹

Судалгааны тайлангаас үзэхэд, шинэ зохицуулалтын дагуу эрүүгийн хэргийн 43 шүүхийн **39** нь Ерөнхий шүүгчээр сонгож, **3** нь томилж, **1** шүүхэд Ерөнхий шүүгчийн үүргийг түр орлон гүйцэтгэж² байна. Иргэний хэргийн 44 шүүхийн **43** нь сонгож, **1** шүүхэд Ерөнхий шүүгчийн үүргийг түр орлон гүйцэтгэж³ байна. Харин захиргааны хэргийн 22 шүүхийн **18** нь Ерөнхий шүүгчээр сонгож, **4** нь томилжээ. Гэсэн хэдий ч захиргааны хэргийн **1** шүүхэд⁴ өнөөдрийн байдлаар Ерөнхий шүүгч болон Ерөнхий шүүгчийн үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч байхгүй байна.

“Ерөнхий шүүгчийг Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөс шууд сонгох, томилох” талаарх Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн шинэлэг зохицуулалтыг шүүхүүд өөр өөрөөр, зөрүүтэй тайлбарлан хэрэглэж байгаа нь дараах байдлаар тогтоогдов.

¹ Судалгааны тайланг хавсаргав.

² Сүхбаатар аймгийн Эрүү, Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх

³ Сүхбаатар аймгийн Эрүү, Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх

⁴ Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх

а/ Нийслэлийн болон орон нутгийн Эрүүгийн хэргийн анхан, давж заалдах шатны шүүхүүдэд Ерөнхий шүүгчийг сонгох талаарх Шүүгчдийн зөвлөгөөний тусгайлсан дэг байхгүй, Ерөнхий шүүгчийг сонгосон Шүүгчдийн зөвлөгөөний тогтоолуудын дийлэнх хувьд буюу нийт 34 тогтоолд Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8 дахь хэсгийг, 4 тогтоолд мөн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.8 дахь хэсгийг, 2 тогтоолд хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.2.4 дэх заалтыг, 3 тогтоолд хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9 дэх хэсгийг тус тус баримталжээ.

б/ Судалгаанд материалаа ирүүлсэн Иргэний хэргийн анхан болон давж заалдах шатны нийт 44 шүүхэд Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлд заасан арга, журмаар Ерөнхий шүүгчийг сонгох үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн байх бөгөөд “Ерөнхий шүүгчийг сонгох, томилох” асуудлыг хэлэлцэх Шүүгчдийн зөвлөгөөний тусгайлсан дэг тогтоосон тохиолдол 1 шүүхэд, Ерөнхий шүүгчээ сонгож, томилж чадаагүй тохиолдол 1 шүүхэд тус тус байна.

в/ Захиргааны хэргийн анхан шатны нийт 22 шүүхэд Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэггүй 15, дэгтэй 7 шүүх байгаагаас Ерөнхий шүүгчийг сонгох, томилох талаар асуудлыг Зөвлөгөөний дэгээр зохицуулсан 5 шүүх байна.

2.3. Шүүгчдийн зөвлөгөөний “Ерөнхий шүүгчийг сонгох тухай” тогтоолоор Ерөнхий шүүгчээ “сонгосон” 18 шүүх байгаагаас 13 нь “ ... хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8-д заасныг удирдлага болгон”, 4 шүүх нь “ ... хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.2.4, 19.8 дахь хэсэгт заасныг тус тус удирдлага болгон” Ерөнхий шүүгчийг сонгосон байна.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9 дэх хэсэгт зааснаар хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг Ерөнхий шүүгчээр томилсон нийт 9 шүүх: тодруулбал, Хэнтий аймаг дахь сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх, Сүхбаатар аймгийн Эрүү, Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх, нийслэлийн Эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүх⁵, Дорноговь аймаг дахь сум дундын Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх, Говьсүмбэр, Завхан, Сүхбаатар аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх, нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх⁶, Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх байна.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсэгт заасан Ерөнхий шүүгчийг тухайн шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөс сонгох болон томилох зохицуулалтыг шүүхүүд өөр өөрөөр

⁵ Томилсон ЕШ нь өндөр насны тэтгэвэрт гарснаар Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөр ЕШ-ийг сонгох асуудлыг хэлэлцэж, 2021 оны 03 дугаар сарын 01-ний өдрийн 222/ЗТ2021/00004 дүгээр тогтоолоор ЕШ-ийг сонгосон байна.

⁶ Томилсон ЕШ нь өндөр насны тэтгэвэрт гарснаар Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөр ЕШ-ийг сонгох асуудлыг хэлэлцэж, 2022 оны 02 дугаар сарын 16-ны өдрийн 1283 дугаар тогтоолоор ЕШ-ийг сонгосон байна.

тайлбарлан хэрэглэж байгаа бөгөөд энэ нь Ерөнхий шүүгчийг сонгох Шүүгчдийн зөвлөгөөний эрх хэмжээг тодорхойгүй болгож, зарим шүүхэд Ерөнхий шүүгчээ сонгож, томилж чадахгүйд хүрсэн тохиолдол гарчээ.

Жишээ нь, ... аймгийн Эрүү, Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхээс тус шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг сонгох, томилохтой холбоотой үүсээд буй бэрхшээлтэй нөхцөл байдлыг 2023 оны 01 дүгээр сарын 09-ний өдрийн “Судалгааны эх сурвалж хүргүүлэх тухай” албан бичгээр уламжилсан байна. Тус шүүхийн Ерөнхий шүүгч нь өндөр насны тэтгэвэрт гарч, үүрэгт ажлаасаа чөлөөлөгдсөн тул тус шүүхэд хамгийн олон жил ажилласан шүүгч Ерөнхий шүүгчийн үүргийг түр орлон гүйцэтгэж байгаа бөгөөд тус шүүхэд 2 шүүгч ажилладаг. Ерөнхий шүүгчийг түр орлон гүйцэтгэгчээс Ерөнхий шүүгчийг сонгох асуудлаар Шүүгчдийн зөвлөгөөнийг 2 удаа зарлан хуралдуулсан боловч нөгөө шүүгч нь уг асуудлыг хэлэлцэхээс татгалзаж, зөвлөгөөнийг орхин гарснаар өнөөг хүртэл Ерөнхий шүүгчээ сонгож, томилж чадаагүй байна.

Тус шүүхээс:

- “Ерөнхий шүүгчийг сонгох эсхүл томилох” асуудлыг хэлэлцэж буй Шүүгчдийн зөвлөгөөнд шүүгч оролцохоос татгалзах, нууц санал хураалтад оролцохоос татгалзах эрхтэй эсэхийг тодорхой болгох, Шүүгчдийн зөвлөгөөнийг орхиж гарсан тохиолдолд эсрэг санал өгсөнд тооцож, Ерөнхий шүүгчийг томилсон тогтоолд гарын үсэг зурах үүрэгтэй байх зохицуулалтыг “Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэг”-ээр журамлах;
- Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9 дэх хэсэгт зааснаар Ерөнхий шүүгчийг сонгоогүй бол шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг томилох тохиолдолд тухайн шүүгч Ерөнхий шүүгчээр ажиллахаас татгалзсан бол ээрхэх талаар хуульчлах;
- Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.5 дахь хэсэгт зааснаар Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийн Ерөнхий шүүгчийн түр эзгүйд шүүгчээр хамгийн олон жил ажиллаж байгаагаас өөр танхимын тэргүүн, эсхүл шүүгчийг Ерөнхий шүүгч өөрөө сонгон захирамж гарган томилж болох эсэхийг тодруулахыг хүссэн саналыг ШССМХ-нд ирүүлсэн байна.

2.4. Ерөнхий шүүгчийг сонгохтой холбоотой Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгийг судалж үзэхэд, **Эрүүгийн хэргийн** анхан болон давж заалдах шатны шүүхүүдээс Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэг ирүүлсэн 11 шүүх, дэг байхгүй буюу ирүүлээгүй 32 шүүх байна.⁷

⁷ ШССМХ-ийн 2023 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 1/32 тоот судалгааны эх сурвалж хүссэн албан бичгийн хариуд тухайн шүүх тусгайлан дэггүй гэж дурдсан болон дэг ирүүлээгүй тоог нэгтгэв.

Дээрх 11 Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгээс Ерөнхий шүүгчийг сонгох талаар 4 шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгт зохицуулжээ. Тодруулбал, Сонгинохайрхан дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх, Налайх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгт Ерөнхий шүүгчийг сонгох санал хураалт явуулах аргыг “анхан” болон “нэмэлт” санал хураалт гэсэн хэлбэрээр явуулах бөгөөд “Анхны санал хураалт” гэж Зөвлөгөөнд шүүгч нарын дийлэнх олонх оролцож явуулсан санал хураалтаар нэр дэвшигч нарын хэн нэг нь олонхын санал авсан байхыг, “Нэмэлт санал хураалт” гэж анхны санал хураалтаар 2-оос дээш нэр дэвшигчийн хэн нь ч олонхын санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан 2 нэр дэвшигч дээр санал явуулахыг хэлнэ гэж заажээ.

Харин нийслэлийн Эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгт Ерөнхий шүүгчийг сонгохдоо “Эхний санал хураалтаар аль ч нэр дэвшигч зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын санал авч чадаагүй тохиолдолд тухайн нэр дэвшигч нарын дунд дахин 1 удаа санал хураалт явуулна” гэж заасан байна. Сэлэнгэ аймгийн Эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн дэгт Шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсэгт заасан зохицуулалтыг шууд тусгасан байна.

Иргэний хэргийн нийслэлийн дүүргийн болон орон нутгийн (анхан болон давж заалдах шатны) нийт 44 шүүхээс “Ерөнхий шүүгчийг сонгох, томилох” асуудлаар тусгай дэгтэй шүүх 1 байна.

Тодруулбал, Сонгинохайрхан дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх нь 2021 оны 03 дугаар сарын 01-ний өдрийн 184/ЗТ2021/00214 дугаартай Шүүгчдийн зөвлөгөөний тогтоолоор “Ерөнхий шүүгчийг сонгох, санал хураалт явуулах Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэг”-ийг баталсан байна. Тус дэгийн 2 дугаар зүйлийн 2.7.2 дахь хэсэгт “*Санал хураалтын нэгдсэн дүнгээр олонхын санал /50+1/ аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийг сонгон дахин санал хураалт явуулна*” гэж заасан, харин дахин санал тэнцвэл хэрхэх талаар уг дэгд тусгаагүй байна.

Судалгаанд эх сурвалж ирүүлсэн **захиргааны хэргийн** 22 шүүхээс нийт 7 шүүх нь Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгтэй, үүнээс 5 шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгд “Ерөнхий шүүгчийг сонгох, томилох дэг”-ийг нарийвчлан зохицуулжээ. Ерөнхий шүүгчийг сонгох, томилох асуудлыг Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгт тусгаагүй 2 шүүх буюу Сүхбаатар аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгд “Энэ дэг нь Ерөнхий шүүгчийг сонгох асуудлыг хэлэлцэх Шүүгчдийн зөвлөгөөнд хамаарахгүй” гэж тусгайлан заасан, Архангай аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгт энэ талаар аливаа зүйл тусгаагүй байна.



Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3, Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн Шүүгчдийн зөвлөгөөний дэгийн 2 дугаар зүйлийн 2.7-д тус тус зааснаар нэр дэвшигчдээс аль нь ч олонхын санал авч чадаагүй тохиолдолд санал хураалтыг 2 үе шаттайгаар явуулахаар заажээ.

2.5. Шүүхийн практикаас үзэхэд, Ерөнхий шүүгчийг сонгох асуудлыг Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөр хэлэлцээд, нэр дэвшигч нараас хэн нь ч олонхын санал авч чадаагүй тохиолдолд хэрхэх талаар болон, ямар тохиолдолд Ерөнхий шүүгчийг томилох үндэслэл үүсэх, хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9 дэх хэсэгт заасны дагуу Ерөнхий шүүгчийг томилох тохиолдолд шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан шүүгч Ерөнхий шүүгчээр томилогдох хүсэлгүй бол хэрхэх, Ерөнхий шүүгчээр сонгосон, томилсон зөвлөгөөний тогтоолыг хугацаанаас өмнө өөрчлөх, хүчингүй болгох эсэх зэрэг асуудлаар эрх зүйн зохицуулалт нь тодорхойгүй байна.

Эдгээрээс үзэхэд, Ерөнхий шүүгчийг “сонгох” болон “томилох” үндэслэл үүсэх болон урьдач нөхцөл, түүний эрх зүйн үр дагаврыг хуулийн зохицуулалтын уялдаа холбоог хангах зорилгоор, хууль тогтоогчийн үндсэн үзэл баримтлал, суурь шаардлагад нийцүүлэн, нэг мөр тайлбарлан хэрэглэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж, хуулийн 36.8-д “Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс нууц санал хураалтаар гурван жилийн хугацаагаар олонхын саналаар сонгох бөгөөд нэг удаа улируулан сонгож болно” гэсний “Зөвлөгөөнөөс нууц санал хураалтаар”, “олонхын саналаар сонгох” гэснийг, 36.9-д “энэ хуулийн 36.8-д заасны дагуу Ерөнхий шүүгчийг сонгоогүй бол шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг гурван жилийн хугацаагаар тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс томилно” гэсний “сонгоогүй бол”, “томилно”, хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийн “гурван жилийн хугацаагаар” гэх хууль зүйн агуулгыг тус тус тайлбарлах шаардлага үүссэн гэж үзлээ.

Гурав. Тайлбарын цар хүрээ

Тайлбарын цар хүрээ нь Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийн дараах зүйл, заалтуудаар хязгаарлагдана:

3.1. Хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8-д заасан “сонгох”;

3.2. Хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9-д заасан “сонгоогүй бол”, “томилно”;

3.3. Хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийн “гурван жилийн хугацаагаар”;

Дөрөв. Тайлбарын арга зүй

Тайлбарын холбогдох хэсэг тус бүрд тохирох хууль тайлбарлах аргаар, тухайлбал нэр томъёог үгийн шууд утга болон хэл зүйн дүрмээр; хуульд нэр томъёоны тодорхойлолт хийсэн бол тэр утгаар нь тайлбарлах (authentic); хууль зүйн ойлголт, ухагдахууныг эрх зүйн онол, нийтлэг зарчимд нийцүүлэн тайлбарлах; хэд хэдэн ойлголтын нийцлийг хангах, зөрчлийг шийдвэрлэх үүднээс логик болон системчлэлийн (хэм хэмжээний бүтцийн нэгдмэл, уялдаатай байдлыг хангах-structural), ойлголтуудыг цэгцлэн тайлбарлах (hermeneutic) болон хуулийн зорилго, ерөнхий үндэслэл, үзэл санаанд нийцүүлэн тайлбарлах (teleological) аргаар тус тус тайлбарлана.

Тав. Тайлбарын дэлгэрэнгүй үндэслэл

5.1. Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн төслийн анхны хэлэлцүүлгийн Хууль зүйн байнгын хорооны тэмдэглэл⁸ болон эцсийн хэлэлцүүлгийн УИХ-ын намрын ээлжит чуулганы тэмдэглэл⁹-ийг үзвэл, (одоогийн хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9 дэх хэсэг) “Ерөнхий шүүгчид нэр дэвшээгүй бол шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг гурван жилийн хугацаагаар тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс томилно” гэсэн томъёоллоор төсөлд тусгасан байсан бөгөөд эцсийн хэлэлцүүлгээр “Ерөнхий шүүгчид нэр дэвшээгүй” гэснийг “Ерөнхий шүүгчийг сонгоогүй” гэж өөрчлөн 82.5 хувийн саналаар¹⁰ дэмжжээ.

Мөн Хууль зүйн байнгын хорооны 2021 оны 01 дүгээр сарын 05-ны өдрийн хуралдаанд хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9 дэх заалттай холбоотойгоор “... ахмад шүүгч нь татгалзах юм бол Ерөнхий шүүгчээ сонгож чадахгүй байдалд хүрэх гээд байна шүү дээ. Ажлын хэсэг хуулийн төслийг хоёр дахь хувилбараар гарсан юм байна. Гурав дахь хувилбарыг нь одоо бас энэ дээрээ зарчмын зөрүүтэй саналаар юм уу оруулаад ирэх юм бол Ерөнхий шүүгчээ сонгох энэ асуудал чинь зохицуулалтын хувьд тодорхой болох нь” гэсэн санал гарч байсан боловч уг саналтай холбоотойгоор цаашид хэлэлцүүлэг өрнөөгүй, төсөлд аливаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулаагүй байна.

Ийнхүү, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8-д “Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс нууц санал хураалтаар гурван жилийн хугацаагаар олонхын саналаар сонгох бөгөөд нэг удаа улируулан сонгож болно”, 36.9-д “Энэ хуулийн 36.8-д заасны дагуу Ерөнхий шүүгчийг сонгоогүй бол шүүгчээр

⁸ Хууль зүйн байнгын хорооны 2021 оны 01 дүгээр сарын 05-ны өдрийн хуралдааны тэмдэглэл, 189-190 дэх талд, <https://www.parliament.mn/nn/13622/> [Сүүлд үзсэн: 2023.01.31].

⁹ МУШТХ-ийн эцсийн хэлэлцүүлгийн УИХ-ын намын ээлжит чуулганы 2021 оны 01 дүгээр сарын 14-ний өдрийн хуралдааны тэмдэглэл, <https://www.parliament.mn/nn/13580/> [Сүүлд үзсэн: 2023.02.02].

¹⁰ Холбогдох тэмдэглэлийг хавсралт 4-өөс үзнэ үү.

хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг гурван жилийн хугацаагаар тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс томилно” хэмээн тус тус хуульчлагджээ.

Албан тушаалтан (Ерөнхий шүүгч)-ыг сонгох (election) хууль зүйн ойлголтын агуулга нь санал өгөх эрх бүхий олон этгээдүүдээс тухайн албан тушаалд хэнийг ажиллуулах талаар тус бүрдээ өөрийн саналаа өгөх (vote to choose) үйл ажиллагаа¹¹ бөгөөд, үүний үр дүнд, нэр дэвшигчдээс хамгийн олон санал авсан (олонхын санал) этгээдийг тухайн албан тушаалд нэр дэвшүүлэх, эсхүл шууд томилохоор шийдвэрлэх үйл явц юм.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1-д “Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Гучдугаар зүйлд заасны дагуу Монголын ард түмэн төрийн тэргүүнээ сонгох үндсэн арга мөн”, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1-д “Монгол Улсын Их Хурлын сонгууль нь Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр саналаа нууцаар гаргаж, төрийн эрх барих дээд байгууллагыг өөрсдийн төлөөллөөр бүрдүүлж байгаа үндсэн арга мөн”, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1-д “Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгууль нь Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр саналаа нууцаар гаргаж, тухайн нутгийн өөрөө удирдах байгууллагыг өөрсдийн төлөөллөөр бүрдүүлэх үндсэн арга мөн” гэж тус тус заасан байна.

Төрийн бусад институтүүдэд сонгуулийн үндсэн дээр албан тушаалтан, “төлөөлөгч”-ийг тодруулах ерөнхий зохицуулалтуудын төсөөтэй агуулгаар болон хэм хэмжээний системчлэл, логик утгаар нь авч үзвэл, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг тодруулах үндсэн аргыг **“олонхын саналаар сонгох”** гэж тодорхойлсон, харин уг аргыг хэрэглэх боломжгүй тохиолдолд шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан нэгнийг **“томилох”** аргыг хэрэглэхээр зохицуулсан гэж үзэхээр байна.

5.2. Аливаа “сонгууль”-ийн үйл ажиллагаа нь сонгох эрх бүхий сонгогч, сонгогдох эрх бүхий нэр дэвшигчийн оролцоотой явагдах бөгөөд, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.1-д “Шүүгч дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 16.1.9. Ерөнхий шүүгч ... -д нэрээ дэвшүүлэх ...”, 19 дүгээр зүйлийн 19.1-д “Шүүхэд тухайн шүүхийн нийт шүүгчээс бүрдсэн Шүүгчдийн зөвлөгөөн ажиллана”, 19.2-т “/Шүүгчдийн/ зөвлөгөөн дараах асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэнэ: 19.2.4. тухайн шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг шүүгчид дотроосоо сонгох” гэж тус тус зааснаас үзэхэд,

¹¹ <https://www.law.cornell.edu/wex/elections>

Ерөнхий шүүгчийг сонгох үйл ажиллагааны хувьд “сонгогч” нь тухайн шүүхийн бүх шүүгч, “сонгогдогч” нь Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд өөрийн нэрийг дэвшүүлсэн шүүгч байна.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.8-д “Тухайн шүүхийн шүүгчдийн дийлэнх олонх оролцсоноор Зөвлөгөөнийг хүчинтэйд тооцох бөгөөд энэ хуулийн 19.2-т заасан асуудлыг Зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын саналаар шийдвэрлэж, тогтоол гаргана” гэж заасан тул шүүгч нь нэг талаас Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд өөрийн нэрийг дэвшүүлэх эрхтэй, нөгөө талаас Ерөнхий шүүгчийг сонгох үйл ажиллагаанд оролцож, нэр дэвшигчийг дэмжсэн эсхүл татгалзсан талаарх саналаа өгөх үүрэгтэй гэж үзнэ, энэ агуулгаар шүүгч нь Ерөнхий шүүгчийг сонгох Шүүгчдийн зөвлөгөөний хуралдаанд оролцохоос татгалзах, Ерөнхий шүүгчийг сонгох Зөвлөгөөнд оролцсон шүүгч санал хураалтад санал өгөхөөс татгалзах, түдгэлзэх эрхгүй гэж ойлгохоор тайлбарлалаа.

Өөрөөр хэлбэл, “нэр дэвшигчийг дэмжсэн эсхүл татгалзсан талаарх саналаа өгөх үүрэг”-ийн агуулга нь Ерөнхий шүүгчийг сонгох үйл ажиллагаанд оролцож буй шүүгч нь нэр дэвшсэн нэг нэр дэвшигчийг дэмжих эсхүл дэмжихгүй санал өгөх, хэд хэдэн нэр дэвшигчийн аль нэгийг дэмжсэн санал өгөх, эсхүл алийг нь ч дэмжихгүй санал өгөх эрхтэй, харин санал өгөхөөс татгалзах, түдгэлзэх эрхгүй гэж ойлгоно.

Ерөнхий шүүгчийг (нэг орон тоо) сонгох сонгуулийн санал хураалтад нэг саналын хуудсанд нэгээс илүү тооны нэр дэвшигчийг “дэмжсэн” тэмдэглэгээ хийсэн нь тухайн саналын хуудсыг хүчингүйд тооцох үндэслэл болно.

Шүүгчдийн зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын санал авсан шүүгчийг тухайн шүүхийн Ерөнхий шүүгчээр шууд сонгогдсонд тооцож, Зөвлөгөөн тогтоол гаргана.

5.3. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулиудын нийтлэг зохицуулалтуудаас үзэхэд, сонгуулийн эцсийн үр дүн нь нэр дэвшигч нарын хэн нэг нь тухайн албан тушаалд “сонгогдсон байх”¹²-ыг

¹² Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн 72.2-т “Сонгуульд оролцсон нийт сонгогчийн олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэрийг ... гаргана”, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 74.2-т “Хамгийн олон санал авсан, тухайн тойрогт ногдох мандатын тоотой тэнцүү тооны нэр дэвшигчийг Монгол Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцно”, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 73.2-т “Хамгийн олон санал авсан, тухайн тойрогт ногдох мандатын тоотой тэнцүү тооны нэр дэвшигчийг Төлөөлөгчөөр сонгогдсонд тооцно”.



хуульчилсан бөгөөд, эхний санал хураалтаар нэр дэвшигч нарын хэн ч сонгогчдын олонхын санал аваагүй тохиолдолд “хоёр дахь санал хураалт”, “нэмэлт санал хураалт”, “дахин сонгууль” явуулахаар зохицуулжээ.¹³

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.2.4-т “/Шүүгчдийн зөвлөгөөн/ тухайн шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг шүүгчид дотроосоо сонгох /асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэх/”-ээр, 19.7-д “Зөвлөгөөн хуралдааныхаа дэгийг өөрөө тогтоох”-оор, 19.8-д “Тухайн шүүхийн шүүгчдийн дийлэнх олонх оролцсоноор Зөвлөгөөнийг хүчинтэйд тооцох бөгөөд энэ хуулийн 19.2-т заасан асуудлыг Зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын саналаар шийдвэрлэж, тогтоол гаргах”-аар тус тус заасан байна.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар Ерөнхий шүүгчийг сонгох сонгуулийн процессыг нэг бүрчлэн нарийвчлан журамлаагүй, харин Шүүгчдийн зөвлөгөөн нь уг асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэх “дэгийг өөрөө тогтоох”-оор заасан байх тул шүүгч /хэд хэдэн шүүгч/ Ерөнхий шүүгчид нэрээ дэвшүүлсэн бөгөөд Шүүгчдийн зөвлөгөөн Ерөнхий шүүгчийг сонгох сонгууль явуулсан бүх тохиолдолд нэр дэвшигчдийн хэн нэгийг олонхын саналаар сонгосон байх шаардлагатай, харин нэр дэвшигч нарын хэн нь ч Зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын санал аваагүй тохиолдолд “хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийг оролцуулан хоёр дахь санал хураалт явуулах” эсхүл “дахин сонгууль явуулах” эсэхийг Шүүгчдийн зөвлөгөөн дэгээрээ тогтоох боломжтой гэж үзэв.

Дээр дурдсан сонгуулийн хууль тогтоомжийн хэм хэмжээний агуулгад нийцүүлэн хоёр дахь /нэмэлт/ санал хураалтад шинээр нэр дэвшигч нэмж оруулахгүй, харин дахин сонгууль явуулах тохиолдолд нэр дэвших үйл ажиллагааг шинээр эхлүүлнэ гэж тайлбарлах нь зүйтэй.

Өөрөөр хэлбэл, Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд нэг эсхүл хэд хэдэн шүүгч нэрээ дэвшүүлсэн буюу “нэр дэвшигч байгаа” бүх тохиолдолд, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8-д заасан “Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс нууц санал хураалтаар гурван жилийн хугацаагаар олонхын саналаар сонгох” зохицуулалт хэрэглэгдэнэ.

5.4. Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9-д “Энэ хуулийн 36.8-д заасны дагуу Ерөнхий шүүгчийг сонгоогүй бол шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг гурван жилийн хугацаагаар тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс томилно” гэж заасан тул Ерөнхий шүүгчийг “сонгох”, “томилох” аргыг нэг дор зэрэгцүүлж хэрэглэхгүй, үндсэн арга буюу “сонгох” аргыг хэрэглэх боломжгүй бодит нөхцөл үүссэн тохиолдолд “томилох” аргыг хэрэглэхээр тайлбарлалаа.

¹³ Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн 4.2.3, 4.5.1, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 74.2, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 4.9.1.

Ерөнхий шүүгчийг тодруулахад “сонгох” аргыг хэрэглэх боломжгүй бодит нөхцөл байдал нь объектив шалгуураар тодорхойлогдох ёстой тул сонгууль явуулах үндсэн нөхцөл болох сонгох эрх бүхий сонгогч эсхүл нэр дэвшигч байхгүй тохиолдлыг “сонгох аргыг хэрэглэх боломжгүй бодит нөхцөл байдал” гэж үзэв. Жишээ нь, тухайн шүүхийн шүүгч нараас хэн ч Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд нэр дэвшээгүй бол “сонгох аргыг хэрэглэх боломжгүй” болсон гэж үзнэ.

Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд өөрийн нэрийг дэвшүүлсэн шүүгчийн тоо нь тухайн шүүхийн нийт шүүгчийн тоотой тэнцүү байгаа тохиолдлын улмаас хэн аль нь Шүүгчдийн зөвлөгөөнөөр олонхын санал авах боломжгүй нөхцөл байдал үүссэнийг “сонгох аргыг хэрэглэх боломжгүй бодит нөхцөл байдал” гэж тодорхойлов. Тухайлбал, 1 шүүгч ажиллаж байгаа /орон нутгийн зарим шүүхэд/ шүүхэд Ерөнхий шүүгчийг “сонгох” аргаар тодруулах боломжгүй, 2 шүүгч ажиллаж байгаа тохиолдолд уг 2 шүүгч нь Ерөнхий шүүгчид нэрээ дэвшүүлсэн бөгөөд хэн нь ч олонхын санал авах боломжгүй тохиолдол үүссэнийг мөн “сонгох аргыг хэрэглэх боломжгүй бодит нөхцөл байдал” гэж үзэхээр байна.

5.5. Ерөнхий шүүгчийг “сонгох”, “томилох” зохицуулалтыг Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар “гурван жилийн хугацаагаар” гэж заасан нь Ерөнхий шүүгч өөрийн хүсэлтээр Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалаас хугацаанаасаа өмнө чөлөөлөгдөх эрхийг хязгаарлах үндэслэл болохгүй.

Энэ хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийн “гурван жилийн хугацаагаар” Ерөнхий шүүгчээр сонгосон, томилсон зөвлөгөөний тогтоолыг дараах тохиолдолд хугацаанаас өмнө хүчингүй болгохоор тайлбарлав.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 40 дүгээр зүйлийн 40.6-д заасан “Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч өөрийн хүсэлтээр албан тушаалаас чөлөөлөгдөх бол хүсэлтээ Улсын дээд шүүхийн Зөвлөгөөнд гаргах бөгөөд Зөвлөгөөн хүсэлтийг үндэслэлтэй гэж үзвэл Ерөнхийлөгчид уламжилна” гэх зохицуулалтын агуулгыг бусад шүүхийн Ерөнхий шүүгч өөрийн хүсэлтээр Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалаас чөлөөлөгдөх тохиолдолд адилтган хэрэглэх боломжтой гэж үзлээ. Өөрөөр хэлбэл, Ерөнхий шүүгч өөрийн хүсэлтээр албан тушаалаас чөлөөлөгдөх бол хүсэлтээ Зөвлөгөөнд гаргах бөгөөд Зөвлөгөөн хүсэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэхээр тодрууллаа.

Түүнчлэн, гурван жилийн хугацаагаар Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд сонгогдсон эсхүл томилогдсон шүүгч хугацаанаасаа өмнө Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалаас чөлөөлөгдөх тохиолдлуудыг Монгол



Улсын шүүхийн тухай хуулиар тусгайлан тогтоосон хэм хэмжээний агуулгад нийцүүлэн тайлбарлах боломжтой гэж үзэв.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 40 дүгээр зүйлд заасан “шүүгчийн бүрэн эрх дуусгавар болох” үндэслэл үүсэж, хуульд заасан журмын дагуу шүүгчийн бүрэн эрх дуусгавар болсон бол Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох нь тодорхой байна.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлийн 39.4-т “Сахилгын хороо шүүгчид эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татан шалгахтай холбогдуулан бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх тухай эрх бүхий байгууллагаас ирүүлсэн саналыг хянан үзээд түдгэлзүүлсэн бол шийдвэрээ Ерөнхий зөвлөлд танилцуулна” гэж заасан, Сахилгын хороо шүүгчийн бүрэн эрхийг түдгэлзүүлсэн тохиолдолд тухайн шүүгч Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрхийг бодитоор хэрэгжүүлэх боломжгүй болох тул энэ тохиолдолд Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрхийг хугацаанаас нь өмнө дуусгавар болгох эсэх асуудлыг тухайн Шүүгчдийн зөвлөгөөн шийдвэрлэх нь зүйтэй гэж үзэв.

Ерөнхий шүүгч нь Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд заасан Ерөнхий шүүгчийн албаны бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх явцдаа уг албаны чиг үүрэгтэй холбоотойгоор сахилгын зөрчил гаргасан нь тогтоогдож, сахилгын шийтгэл хүлээлгэсэн Сахилгын хорооны шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон нь Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох үндэслэл болно.

Тухайлбал, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.2-т “Ерөнхий шүүгч шүүн таслах ажиллагаанд оролцохдоо давуу эрх эдлэхгүй”, 50 дугаар зүйлийн 50.1.7-д “шүүгчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан бусад шүүгчийн шүүн таслах ажиллагаанд хуульд зааснаас бусад хэлбэрээр оролцох, нөлөөлөх, заавар, удирдамж, чиглэл өгөх, авах, урьдчилан санал хэлэх ... /-ийг хориглох/-оор тус тус заасан, Ерөнхий шүүгч уг зохицуулалтыг зөрчсөн сахилгын зөрчил гаргасан нь тогтоогдож сахилгын шийтгэл хүлээсэн нь сонгогдсон, эсхүл томилогдсон хугацаанаасаа өмнө түүний Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрх дуусгавар болох үндэслэл болох юм.

Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болсон тохиолдолд Шүүгчдийн зөвлөгөөн өөрийн дэгд заасан журмын дагуу Ерөнхий шүүгчийг сонгох процессыг эхлүүлнэ.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 4 дэх заалт, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.8.4 дэх заалтыг удирдлага болгон Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх хэсгийг зөв хэрэглэх талаар

ТАЙЛБАРЛАХ нь:

1. Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8 дахь хэсгийн:

“**сонгох**” гэж Улсын дээд шүүхээс бусад тухайн шүүхийн нэг, эсхүл хэд хэдэн шүүгч Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд өөрийн нэрийг дэвшүүлсэн бөгөөд тухайн шүүхийн нийт шүүгчийн тоо нь нэр дэвшсэн шүүгчийн тооноос илүү тохиолдолд Шүүгчдийн зөвлөгөөн /хуралдаан/-өөр нэр дэвшигчийг “дэмжинэ”, “дэмжихгүй” томьёоллоор, нууц санал хураалт явуулж, Зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын санал авсан шүүгчийг Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд ажиллуулахаар шийдвэрлэхийг ойлгоно.

Тухайн шүүхийн шүүгч нь уг шүүхийн Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд өөрийн нэрийг дэвшүүлэх эрхтэй бөгөөд шүүгч нь Ерөнхий шүүгчийг сонгох асуудлаар Шүүгчдийн зөвлөгөөнд оролцохоос, мөн санал өгөхөөс тус тус татгалзах, түдгэлзэх эрхгүй.

Хэд хэдэн шүүгч нэр дэвшсэн тохиолдолд санал өгч буй шүүгч нь нэр дэвшсэн шүүгчдийн аль алиныг нь “дэмжихгүй” санал өгөх эрхтэй, энэ нь санал өгөхөөс татгалзсан агуулгад хамаарахгүй. Түүнчлэн, саналын хуудаст “дэмжинэ”, “дэмжихгүй” тэмдэглэгээний алийг нь ч тэмдэглээгүй (цагаан хуудас) тохиолдлыг санал өгөхөөс татгалзсан агуулгад хамааруулахгүй, нэр дэвшигчийн алийг нь ч дэмжээгүй гэж үзэж, “дэмжихгүй” саналаар тоолно.

Ерөнхий шүүгчийг (нэг орон тоо) сонгох сонгуулийн санал хураалтад нэг саналын хуудаст нэгээс илүү тооны нэр дэвшигчийг “дэмжсэн” тэмдэглэгээ хийсэн нь тухайн саналын хуудсыг хүчингүйд тооцох үндэслэл болно.

Нэг эсхүл хэд хэдэн шүүгч Ерөнхий шүүгчид нэрээ дэвшүүлсэн бөгөөд хэн нь ч Шүүгчдийн зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын санал аваагүй тохиолдолд “хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийг оролцуулан хоёр дахь санал хураалт явуулах” эсхүл “дахин сонгууль явуулах” эсэхийг Шүүгчдийн зөвлөгөөн дэгээрээ тогтооно.

Хоёр дахь /нэмэлт/ санал хураалтад шинээр нэр дэвшигч нэмж оруулахгүй, нөхөж нэр дэвшүүлэхгүй, харин дахин сонгууль явуулах тохиолдолд нэр дэвших үйл ажиллагааг шинээр эхлүүлнэ.

2. Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.9 дэх заалтын:

“**сонгоогүй бол**” гэдгийг Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8-д заасан Ерөнхий шүүгчийг “сонгох” аргыг хэрэглэх

боломжгүй бодит нөхцөл үүссэн дараах тохиолдлыг ойлгоно:

- нэр дэвшигч байхгүй;
- нэрээ дэвшүүлсэн шүүгчийн тоо нь тухайн шүүхийн нийт шүүгчийн тоотой тэнцүү;

“томилох” гэж нэр дэвшигч байхгүй, нэрээ дэвшүүлсэн шүүгчийн тоо нь тухайн шүүхийн нийт шүүгчийн тоотой тэнцүү байгаагийн улмаас Ерөнхий шүүгчийг сонгох боломжгүй болсон /сонгоогүй/ тохиолдолд шүүгчээр хамгийн олон жил ажилласан шүүгчийг тухайн шүүхийн Зөвлөгөөнөөс Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалд томилохыг ойлгоно.

3. Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.8, 36.9 дэх заалтын **“гурван жилийн хугацаагаар”** гэдгийг Ерөнхий шүүгч өөрийн хүсэлтээр Ерөнхий шүүгчийн албан тушаалаас хугацаанаасаа өмнө чөлөөлөгдөх болон дараах тохиолдолд хугацаанаас нь өмнө чөлөөлөх боломжтой гэж ойлгоно:

- Сахилгын хороо шүүгчид эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татан шалгахтай холбогдуулан бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлсэн;

- Ерөнхий шүүгчийн албаны чиг үүрэгтэй холбоотой сахилгын зөрчилд шийтгэл оногдуулсан Сахилгын хорооны шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон;

- Ерөнхий шүүгч өөрийн хүсэлтээр албан тушаалаас чөлөөлөгдөх бол хүсэлтээ Шүүгчдийн зөвлөгөөнд гаргана.

Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрхийг дээр дурдсан үндэслэлээр хугацаанаас нь өмнө дуусгавар болгох эсэх асуудлыг Шүүгчдийн зөвлөгөөн хэлэлцэн шийдвэрлэх бөгөөд Ерөнхий шүүгчийн бүрэн эрхийг хугацаанаас нь өмнө дуусгавар болгохоор шийдвэрлэсэн тохиолдолд Шүүгчдийн зөвлөгөөн өөрийн дэгд заасан журмын дагуу Ерөнхий шүүгчийг сонгох үйл ажиллагааг эхлүүлнэ.

ЕРӨНХИЙ ШҮҮГЧ

Д.ГАНЗОРИГ

ТАНХИМЫН ТЭРГҮҮН

Д.МӨНХТУЯА

Хаяг:

“Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэлийн редакц
Улаанбаатар-14201, Төрийн ордон 124 тоот
И-мэйл: turiin_medeel@parliament.mn

Утас: 262420

Хэвлэлийн хуудас: 3

Индекс: 200003